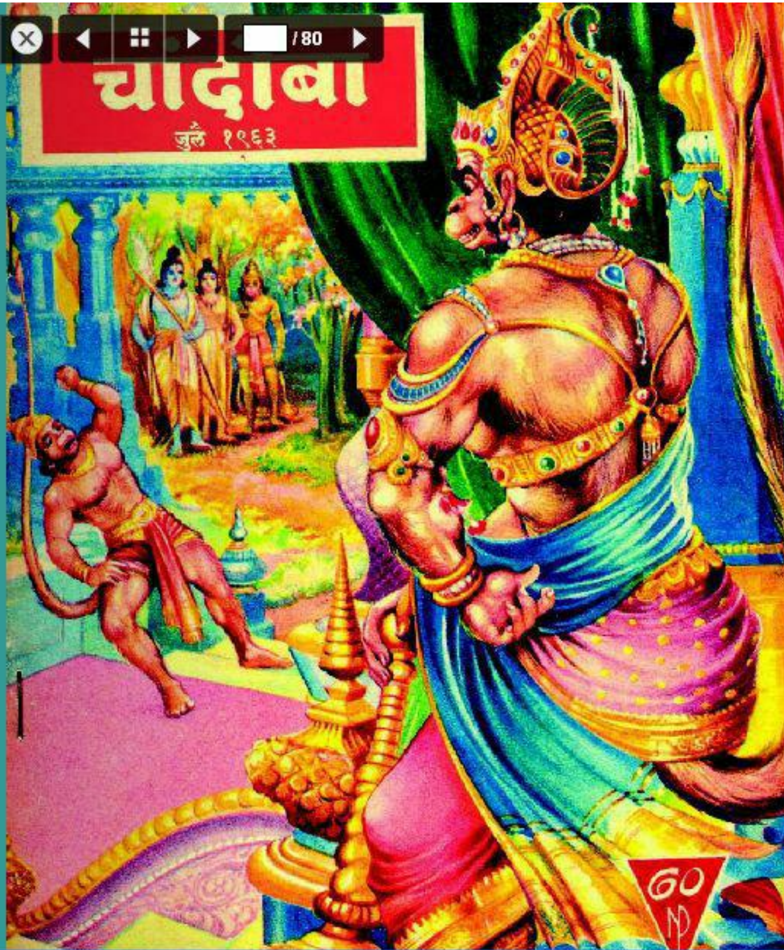

जुलै १९६३

नासिरुद्दिनाला मूलबाळ कांहीं नव्हतें. गादीला वारस म्हणून त्यानें ग्यासुद्दीन बल्बन याला नेमलें. बल्बन तुर्कस्थानांतील इल्बरी नांवाच्या जातीचा होता. तो लहान असतांच मंगोल त्याला पकडून घेऊन गेले. ख्वाजा जमालुद्दीन यानें त्याला गुलाम म्हणून विकत घेतलें. सन् १२३२ मध्यें तो सकुटुंब दिल्लीला येऊन राहूं लागला तेव्हां बल्बनला आपल्या इतर गुलामांबरोबर सुल्तान अल्तमश याच्या हातीं विकून टाकलें. गुलाम बल्बन यानें आपल्या कर्तबगारीनें चांगला नांवलौकिक मिळविला. सुलतान अल्तमश यानें सन् १२४७ मध्यें स्वतःच्या मुलीशीं त्याचें लग्न करून दिलें.

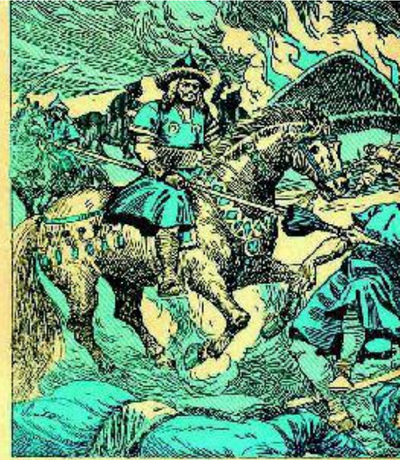
अल्तमश वारल्यानंतर तीस वर्षांनी बल्बन सुल्तान झाला. या अवधींत राज्यांत पुष्कळ फेरबदल झाले. खजिना रिकामा झाला होता. प्रजेंत बंडाळी माजली होती. मंगोल लोकांच्या स्वाऱ्या वाढत होत्या. पण बल्बननें या सर्व परिस्थितींत राज्य कारभार उत्तम तऱ्हेनें चालविला. त्यानें सैन्य व्यवस्थेसाठीं 'मल्कि' नेमले. त्यानें लुटेरे व डाकू यांच्या अत्याचारांना आळा घातला. गोपाळगिरी व जलाली नामक स्थानीं मजबूत किल्ले बांधले. सर्वत्र शांतता नांदूं लागली.

पश्चिमी सरहद्दीवर मंगोल जातीच्या स्वाऱ्या सुरू झाल्या. त्यांनीं स्वतः खलीफाचा वध करून बगदाद काबीज केलें. गजनीचें राज्य स्वाधीन करून घेतलें. पंजाब व सिंध प्रांतावर देखील स्वाऱ्या केल्या. मंगोल जातीचा नेता अलमुतसित हा होता. बल्बननें लाहोरच्या किल्ल्याची डागडुजी करवली. तो किल्ला मंगोल जातीच्या हल्ल्यामुळें नष्ट झाला होता.

बल्बनचा व्याही शेरखान सुंकर याच्या पंजाबांत कांहीं जहागिरी होत्या. त्यानें मंगोल जातीला थोपवून धरलें होतें. बल्बननें ईर्ष्येला बळी पडून त्याला विष देऊन त्याचा वध करविला. शेरखानाच्या वधानंतर मंगोल जाताच्या स्वाऱ्या सुरू झाल्या. त्यांना थोपवून ठेवण्यासाठीं बल्बननें आपला मुलगा मुहम्मद याला मुल्तानचा सुभेदार म्हणून नेमलें. आपला दुसरा मुलगा बुग्राखान याला जहागिरी दिल्या. सन् १२७९ मध्यें मंगोल जातीनें सतलज नदी ओलांडून सुलतानाच्या राज्यावर स्वारी केली त्या वेळीं सुलतानाच्या दोघां मुलांनीं व सैन्यानें त्यांची पीछेहाट केली.

त्याच वेळीं बंगालचा सुभेदार तुघ्रिल खान यानें दिल्ली सुल्तानाविरुद्ध बंड पुकारलें. सुलतान वृद्ध आहे, मंगोल जातीच्या स्वाऱ्या सुरू झाल्यामुळें चांगली संधी मिळाली आहे. दिल्लीपासून बंगाल पुष्कळ दूर आहे असा विचार करून तुघ्रिल खानानें बंड केलें असावें, त्याच्या सल्लागारांनीं तोच सल्ला त्याला दिला असावा.

बल्बन या बंडाची वार्ता ऐकून भ्याला. त्यानें अमीरखानाला एक मोठें सैन्य देऊन

बंगालकडे पाठविलें. पण अमीरखान या युद्धांत हारला. त्याच्या सैन्यांत फितुरी झाली. शत्रूनें लांच देऊन सैन्यांतल्या मुख्य मुख्य लोकांना आपल्याकडे वळवून घेतलें होतें.

सुलतानानें अमीरखान परत आल्यावर त्याला मृत्युदंड दिला. सन् १२८० मध्यें दुसरें सैन्य पाठविण्यांत आलें. पण त्या सैन्याचा देखील पराभव झाला.

शेवटीं तुघ्रिल खानाला शिक्षा देण्यासाठीं बल्बन स्वतः एक मोठें सैन्य घेऊन व आपला मुलगा बुग्राखान याला बरोबर

येऊन लखनौती येथें येऊन पोंचला. ही बातमी ऐकून तुघ्रिलखान जाजनगराच्या रानांत पळून गेला. बंडखोरांचा विमोड करीत बल्बन पूर्व बंगालांत येऊन पोंचला. शेवटीं तुघ्रिलखानाचा वध झाला. त्याचें डोकें उडवून नदींत फेंकून देण्यांत आलें.

सन १२८५ मध्यें मंगोल जातीनें पुन्हां पंजाब प्रांतावर स्वारी केली. बल्बनच्या मोठ्या मुलानें त्यांना तोंड देण्याचा प्रयत्न करून पाहिला. परंतु तो स्वतःच त्यांत मारला गेला. ८० वर्षांच्या वृद्ध बल्बनला पुत्रशोक आवरला नाहीं. त्याचा दुसरा मुलगा बुघ्राखान याला आपला वारस नेमण्याचें ठरविलें. पण त्याला तें कबूल नव्हतें. म्हणून त्यानें आपला नातू कैखुस्रो याला गादीचा वारस म्हणून नेमलें. बल्बन सन् १२८७ च्या शेवटीं मरण पावला.

बल्बन वारल्यानंतर त्याच्या अधिकाऱ्यांनीं त्याच्या इच्छेविरुद्ध कैखुस्रो याला गादीवर बसविलें नाहीं व त्याच्या ऐवजीं बुघ्राखानाचा मुलगा कैकुबाद याला गादीवर बसविलें. त्याचें वय अवघें १७–१८चें होतें. गादीवर बसल्याबरोबर तो भोगविलासांत गुरफटून गेला. दिल्लीच्या कोतवालाचा निजामुद्दीन नांवाचा एक जांवई होता. त्यानें दिल्ली स्वतःच्या स्वाधीन करून घेतली. राज्याकरितां तुर्की व खिलजी यांच्यांत आपसांत चढाओढ सुरू झाली. मलिक जलालुद्दीन फिरोज याच्या नायकत्वाखालीं खिलजी लोकांनाच या चढाओढींत यश आलें. कैकुबाद याचा वध झाला. त्याचें प्रेत यमुना नदींत फेंकून देण्यांत आलें. त्याच्या मुलाचा वध करून जलालुद्दीन फिरोज १३ जून इ. स. १२९० या रोजीं स्वतः गादीवर बसला

दास्य-मुक्ति

गरुड येउनी आइस वदला–
"नव्हतें मजला हें माहीत !
म्हणुन आजवर माते होतिस
कष्ट किती तूं सहन करीत ॥

"कारण सगळें तव दुःखाचें
कळलें मुनि नारदांकडून।
कधीं ऐकलें नव्हतें पण तें
आजवरी गे तुझ्याकडून ॥

"मौनपणें तूं सोसलीस गे !
सर्व संकटें अन् कष्ट।
नाहिं कसें तें कळलें मजला
बुद्धि जाहली होती भ्रष्ट ॥

"आज उघडले परंतु डोळे
नाहिं मनाला आतां चैन।
दुःखी तुजला करुन पडतें
कद्रूला तरि कसलें चैन ?

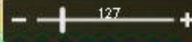
"विचारलें तिज मागुन घेण्या
काय हवें तें याबद्दल।
वदली ती मज–'अवघें अमृत !'
पाहिजे तिला याबद्दल ॥

आणण्यास तें जातों आतां
निरोप दे अन् आशीर्वाद।
कष्ट साध्य हें तरी यशस्वी
होइन असेल तव आशीर्वाद ॥"

पुसून डोळे वदली विनता–
"बाळा, पाहुनि वदन तुझें,
विसरत होतें दुःख आपलें
कौतुक करुनी सदा तुझें !

"धीर धरुनि मी होतें येतिल
दिवस चांगले कधीं तरी।
तुला दुखविणें मला न रुचलें
होतें दुःखी कष्टि जरी ॥

श्री. भालचंद्र आपटे, नवी दिल्ली]

पंज्यांनीं तो कांसव हत्ती
धरुनि उडाला आकाशांत ।
उग्र रूप तें पाहुनि भरली
धडकी इंद्राच्या हृदयांत ॥

दिसलें वाटे मध्यें त्याला
एक वडाचें मोठें झाड ।
शृंग एक जणुं हिमालयाचें
खोड तयाचें बलिष्ठ जाड ॥

बसतां एका फांदीवर ती
तुटली तत्क्षण फांदी ती ।
उडूं लागला विनता सुत पण
चोंची मध्यें धरुनी ती ॥

हत्ती कच्छप पंज्या मध्यें
चोंची मध्यें अन् फांदी ।
विचित्र म्हणजे वालखिल्य मुनि
होते धरुनी ती फांदी ॥

अशा तऱ्हेनें घेउनि सर्वां
गरुड परतला पित्येकडे
वालखिल्य मुनि पाहुं लागले
घाबरून कश्यपाकडे ॥

कश्यप वदले–"वालखिल्य मुनि
ओळखतों मी करुण स्थिति
नव्हतें गरुड माहीत हें कीं
आहे कुणि फांदी वरती ॥

"नका देउं त्या शाप म्हणुनिया
विनंति माझी तुम्हांस ही !"
वालखिल्य मुनि हंसून वदले–
"सर्व प्रभूची माया ही ।

"होतों आम्ही झुलत मजनें
गरुडा वरती नाहीं राग !"
गरुड पोंचला ठिकाणावरी
मिळवित सर्वांचा अनुराग ॥

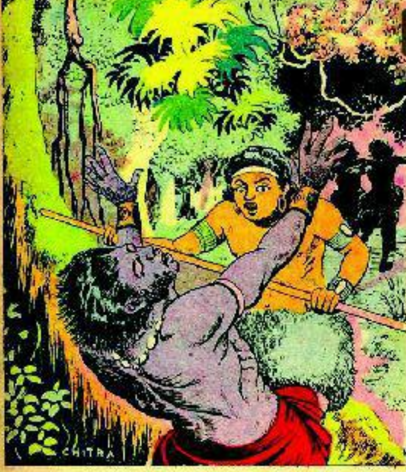
[१५]

[लखू व त्याचे साथी मित्र गुहेंत कांहीं वेळ फिरल्यानंतर बाहेर आले. त्यांना हरणें व त्यांचा पाठलाग करणारे लांडगे दिसले. लांडगे या तिघांना पाहून यांना खायला धांवले. त्यांच्यापैकीं दोघांना लखूनें व गोमांगनें ठार केल्यावर बाकी लांडगे रानांत पळून गेले. पुढें तिथे रानांतून वाट काढीत निघाले असतां त्यांच्यावर दगडांचा वर्षाव झाला. पुढें वाचा.]

लखू ज्या दगडाआड बसला होता तेथून तो गोमांग व जयमल जेथें उभे होते तेथें आला. त्यानें विचारलें–"जयमल ! आपण पुन्हां नरभक्षकांच्या जाळ्यांत तर नाहीं सांपडलों ?"

जयमल नकारार्थी मान हलवून म्हणाला–"हे नरभक्षक मंडुकेश्वराचे अनुयायी असतीलसें वाटत नाहीं. लपून छपून ह्यांनीं हल्ला केला होता. दुसऱ्या कोणत्या तरी रानटी जातीचे लोक असतील कदाचित. नरभक्षक असते तर ओरडाओरड करून आले असते."

लखू पुढें कांहीं बोलला नाहीं. दगडांचा वर्षाव बंद झाल्यासारखाच होता. क्षणभर थांबून जयमल गुढग्यावर उभा राहून पाहूं लागला. गोमांग व लखू देखील गुढग्यावर

उभे राहण्याच्या हेतूनें उठले मात्र त्यांना आवाज ऐकूं आला—"त्या तिघांना जिवंत पकडून आणा. पंखवाल्या जातीच्या लोकांना देऊन टाकूं."

"पंखवाले लोक," वगैरे ऐकून जयमल चटकन उभा राहिला म्हणाला—"चला रानांत पळून जाण्याशिवाय आतां दुसरा मार्ग नाहीं." असें म्हणत तो मागें वळला व एका झाडींत शिरला. गोमांग व लखू देखील त्याच्या पाठोपाठ धांवणार इतक्यांत एक आडदांड रानटी माणूस एक काठी घेऊन आडवा उभा राहिला. पण गोमांगनें त्याच्याच हातांतली काठी हिसकावून घेऊन त्या आडदांड माणसाच्या टाळक्यांत लगावली व तेथून पाय काढला. लखू देखील त्याच्या पाठोंपाठ पळाला.

रानांत पुष्कळ अंतर पळून गेल्यावर तिघे दम घ्यायला एका झाडाखालीं बसले. आतां शत्रु पाठलाग करीत येत नसावेत अशी त्यांच्या मनाची खातरी झाली होती. पंखवाल्या जातीचें नांव ऐकलें तेव्हां-पासूनच गोमांगला धास्ती बसली होती. तो म्हणाला—"लखू त्या पंखवाल्या जातीचें नांव ऐकलें होतेंस ना? त्यांची व नरभक्ष-कांची ओळख तर नसेल?"

"ही पंखवाली जात कोठली हें कांहीं मला उमगलें नाहीं." केशव म्हणाला.

"अशी एक जात आहे हें तुम्ही पूर्वी कधीं ऐकलें नाहीं का?" गोमांगनें विचारलें. लखू व जयमल नकारार्थी मान हलवून म्हणाले—"आम्ही नाहीं बुवा ऐकलें!"

"पंखवाल्या जातीविषयीं मी ऐकलें होतें. पण ते राहतात कोठें हें नव्हतें ऐकलें. त्या जातीचे लोक अत्यंत क्रूर आहेत हें मी ऐकलें आहे." गोमांग म्हणाला.

"पक्ष्यांसारखे माणसाला उडतां येतें या गोष्टीवर माझा विश्वास बसत नाहीं." जयमल म्हणाला.

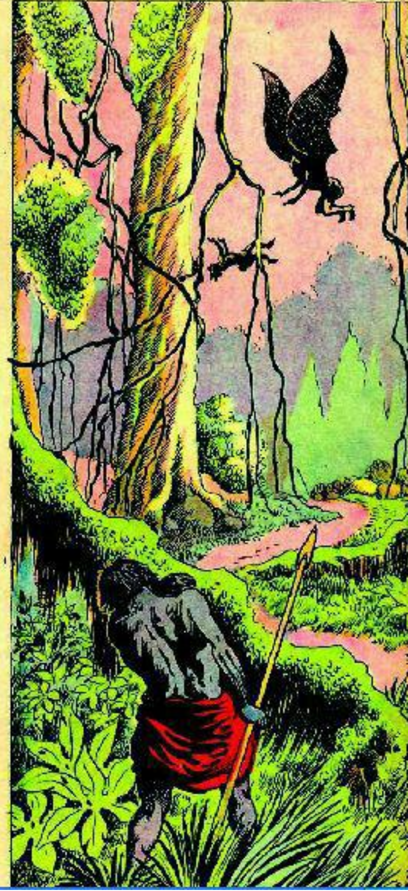
"तरमग, ते रानटी जातीचे लोक असे कां ओरडले?" लखूनें विचारलें.

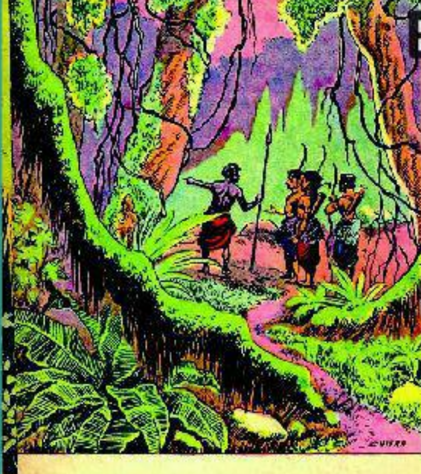
"तें मी नाहीं सांगूं शकणार. पण मला आपलें वाटतें कीं असे लोक असणेंच अशक्य!" जयमल म्हणाला! तो बोलत बोलत उठून उभा राहिला. त्याचवेळीं त्याला कोणाचा तरी आवाज ऐकूं आला—"मेलों!....वांचवा!....पंखवाला!"

तें ऐकून तिघे त्या बाजूला धांवले. एक रानटी मनुष्य धांवत पळत येत होता. त्याच्या पुढें आणखी एक जण धांवत होता. त्याच वेळीं पक्ष्यासारखें कोणीतरी झाडावरून खालीं आलें व पुढें धांवणाऱ्या माणसाला धरून दूर फेंकून दिलें.

"भयंकर पक्षी!" गोमांग ओरडला. तिघे धांवत धांवत दुसरा रानटी मनुष्य धांवत येत होता त्याच्याजवळ गेले आणि म्हणाले—"बिलकुल घाबरूं नकोस. आम्ही आहों तुझ्या रक्षणाला येथें."

त्यानें वळून पाहिलें. त्याला जिवांत जीव आल्यासारखें वाटलें. तो म्हणाला—

"त्या पंखवाल्यांच्या हातांत सांपडल्यानंतर प्रत्यक्ष ब्रह्मदेव आला तरी रक्षण होणें अशक्य. गुहेंत राहणाऱ्या आमच्या जातीचा ते सूड घेत आहेत. आपल्या देवाला बळी द्यायला म्हणून आमच्या जातीच्या दोघां माणसांना पाठवायला त्यांनीं कळविलें. आम्ही तें ऐकलें नाहीं. म्हणून सुडाच्या भावनेनें ते आमच्या जातीच्या लोकांना ठार करीत आहेत."

पंखवाल्यानें उचलून ज्याला दूर फेंकले होते त्याच्याजवळ जयमल धांवत गेला. तो मरून पडला होता. "मला असें वाटतें कीं भीतीनेंच मेला असावा." जयमल म्हणाला.

"पण तो पंखवाला मनुष्य कोठें आहे? जवळपास तर कोठें दिसत नाहीं!" असें म्हणत लखूनें एकदां दृष्टि फिरवली.

जयमल विचार करीत होता. या रानटी माणसाला मारणारा तो पंखवालाच आहे यांत शंका नाहीं. त्याला पक्ष्यासारखे पंख होते. पण त्याचे हात पाय मात्र माणसा-सारखेच होते. तर मग त्याला पक्ष्यासारखे आकाशांत उडतां येत असावें का? कीं तो कोणी मांत्रिक आहे?

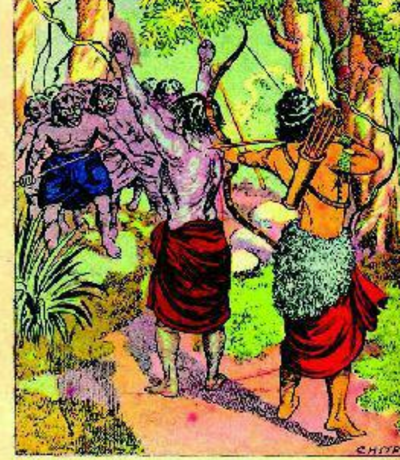
"हे पंखवाले किती लोक असतील? कोठें असतील?" जयमलनें त्या नव्या रानटी माणसाला विचारलें. तो म्हणाला—"ते किती आहेत हें आतां मी काय सांगूं; पण पुष्कळ आहेत अशी माझी खातरी आहे." नंतर पश्चिमेकडे बोट दाखवीत तो म्हणाला—"ते मावळतीकडे दूर डोंगरांत कोठें तरी राहतात असें आम्हांला वाटतें. तिकडे जो जातो तो पुन्हां परत येत नाहीं."

तें ऐकून जयमल लखूला म्हणाला—"लखू! कांहीं तरी धोका आहे एवढें खास. कोणी तरी मंत्र शक्तीनें उडणारा मनुष्य असावा व तोच सर्वांना त्रास देत असावा. या लोकांची जात असेल असें नाहीं मला वाटत. याच्या मुळाशीं काय आहे याची माहिती करून घेतल्याशिवाय भागणार नाहीं."

"बरें तर! आपण जास्त माहिती काढूं या. मंत्रबळानें उडतां आलें तर काय पाहिजे? त्या भयानक दरींत पोचायचें कसें हा प्रश्नच सुटेल." लखू आनंदानें म्हणाला.

त्यांना एकदम कोणीतरी ओरडत येत असल्याचा गलका ऐकूं आला व थोड्याच वेळांत चाळीस पन्नास रानटी लोक आपले भाले घेऊन समोर दाखल झाले. "शस्त्र खालीं ठेवून निमूटपणें शरण आलांत तर प्राण वांचेल!" त्यांचा नायक ओरडून म्हणाला.

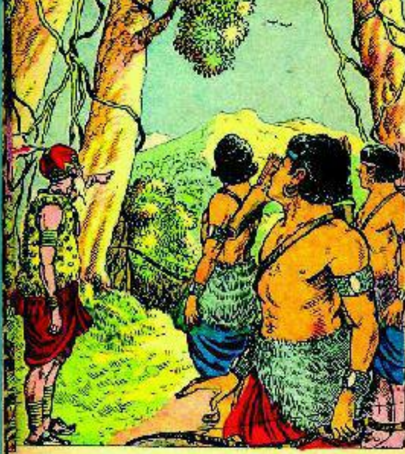
त्यांच्याच जातीच्या ज्या माणसाला त्यांनीं वांचविलें होतें त्याच्या आड उभा राहून लखूनें धनुष्यवर बाण ठेवून नेम धरला. जयमल व गोमांग दोघांनीं पण नेम धरला. जयमल ओरडून म्हणाला—"खबर-दार! पुढें पाऊल टाकाल तर! आम्हांला जिवंत पकडणें तुम्हांला शक्यच नाहीं आणि

मरणापूर्वी आम्ही तुमच्यापैकीं अर्ध्या अधिक लोकांना लोळवूं! तुमच्याशीं आमचें वैर नाहीं."

लखूच्या समोर उभा असलेला तो रानटी माणूस ओरडून म्हणाला—"या लोकांनींच मला वांचविलें. यांच्या जिवाला उपाय होता कामा नये!"

"आमच्यावर तुमचा भरवंसा असेल तर आम्ही तुमच्या जातीचें रक्षण करूं व त्या पंखवाल्या जातीचा नायनाट करूं. आमच्या बाणांसमोर त्यांना टिकाव धरून राहणें अशक्य." लखू म्हणाला.

त्या रानटी जातीच्या लोकांनीं परस्परांकडे एकदां पाहिलें व आपले भाले उभे करून सरकले. नायक पुढें येऊन विचारूं लागला—"तुम्ही पंखवाल्यांच्या हातून रक्षण करूं शकाल काय? ते आमच्यापैकीं दोघां जणांना रोज बळी देण्यासाठीं मागत आहेत."

"तुमचें रक्षण तर करूंच, त्या पंख-वाल्यांचा संहार देखील करूं. तुम्ही अगदीं निर्धास्त व्हा." जयमल म्हणाला.

त्या नायकानें आपला भाला दूर फेंकून दिला. त्याच्या अनुयायांनीं आपापले भाले जमिनींत रोवून ठेवले. लखू व त्याच्या साथी मित्रांनीं पण आपापले धनुष्यबाण बाजूला सारले.

रानटी लोकांच्या नायकानें पुढें येऊन धनुष्य बाण पाहिले व चकित झाला. म्हणाला—"आमच्याकडे नाहींत हीं अस्त्रें! ही वापरतां आलीं तर शत्रूचा नाश करायला किती उशीर? पण त्या पंखवाल्यांकडे देखील असलीं अस्त्रें असल्याचें आमच्यापैकीं कांहीं लोकानीं पाहिलें आहे. तुम्ही आमच्या जातीच्या रक्षणासाठीं मदत केलीत तर आमची जात पिढ्याम् पिढ्या तुमची गुलाम म्हणून काम करील."

"भयानक दरीची वाट तुला माहीत आहे का?" गोमांगनें त्यांना विचारलें.

जयमलला तें आवडलें नाहीं. "त्या गोष्टी आतांच नकोत!" असें सांगून त्यानें त्याला गप्प केलें. नंतर नायकाला विचारलें—"तुम्ही आपल्या जातीच्या दोघां जणांना रोज कोठें नेऊन सोडतां?"

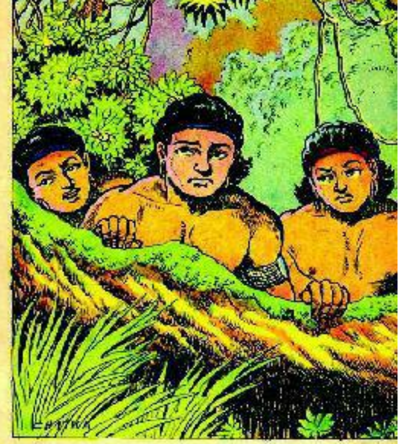
रानटी लोकांच्या सरदारानें झाडीच्या पलीकडे दिसणाऱ्या एका डोंगराकडे बोट दाखवीत म्हटलें—"ती जागा येथून सुमारें अर्धा कोस असेल. काळोख पडायच्या सुमारास आमच्यापैकीं दोघे जण तेथें जाऊन उभे राहतात. त्यांना पंखवाले येऊन उचलून घेऊन जातात."

"सामान्यपणें किती जण त्यांना धरून घेऊन जायला येतात?" जयमलनें विचारलें.

"किती जण येतात व कसे उचलून जातात, हें आमच्यापैकीं कोणीच आजपर्यंत पाहिलेलें नाहीं. पण आमच्यापैकीं सर्वांना असें वाटतें कीं ते आमच्या माणसाचे पाय पकडून आकाशांत उडूं लागतात व आपल्या देशांत निघून जातात. पण प्रत्यक्ष डोळ्यांनीं कोणीच कांहीं पाहिलेलें नाहीं." त्या रानटी लोकांचा नायक म्हणाला.

"तरमग तुम्ही बळी देण्यासाठीं दोघां जणांना पाठवा. आम्हांला जें करावयाचें तें आम्ही करतो. उद्या सकाळपर्यंत त्यांना आम्ही घेऊन येऊंच त्याबरोबर ते कोठून येतात कसे येतात वगैरे गोष्टींची माहिती काढून घेऊन येऊं. बरें पण तुमची वस्ती कोणत्या भागांत आहे?" जयमलनें विचारलें.

"आम्ही डोंगराळ प्रदेशांत राहातों. अनादि काळापासून आम्ही गुहेंत वास करीत आलों आहों. म्हणून आम्हांला गुहावासी म्हणतात. तुम्ही सांगितल्याप्रमाणें

आम्ही याच जागीं तुम्हांला येऊन भेटूं." असें सांगून गुहावासियांचा सरदार आपल्या अनुयायांबरोबर निघून गेला.

लखू, जयमल वगैरे तो पश्चिमेकडील डोंगर चढूं लागले. वाटेंत गोमांगनें एक ससा मारला. सर्वांनीं मिळून तो भाजून त्या दिवशींची आपली भूक भागवली.

डोंगराच्या मध्य भागीं पोंचेपर्यंत चांगला काळोख पडूं लागला होता. पण सुदैवानें चांदणें पडूं लागलें व तिघे हळूहळू डोंगर चढून जाऊं लागले. एका जागीं त्यांना कोणी तरी येत असल्याची चाहूल लागली.

तिघे झाडाभाड लपून उभे राहाले. थोड्या अंतरावर त्यांना दोन जण झाडाखालीं उभे असलेले दिसले. एकानें दुसऱ्याला सावध केले व दोघे चटकन झाडावर चढूं लागले.

लखू हळूच जयमलला म्हणाला—"त्यांचे ते पंख पाहिलेस ना?" जयमलनें होकारार्थी मान हालविली. इतक्यांत आणखी दोघे त्या झाडाजवळ आले. जंगली गोमांगनें दोघांना ओळखलें व लखूला म्हणाला— "हे तर गुहावासीच दिसत आहेत. पंखवाल्यांच्या देवाला बळी जाण्यासाठीं स्वतः आलेले दिसत आहेत."

"आपण यांचें रक्षण करण्याचें वचन दिलें आहे." लखू म्हणाला. जयमलनें धनुष्यावर बाण ठेवून नेम धरला. त्याच्या पाठोपाठ दोघे आपापले धनुष्यबाण घेऊन पुढें गेले.

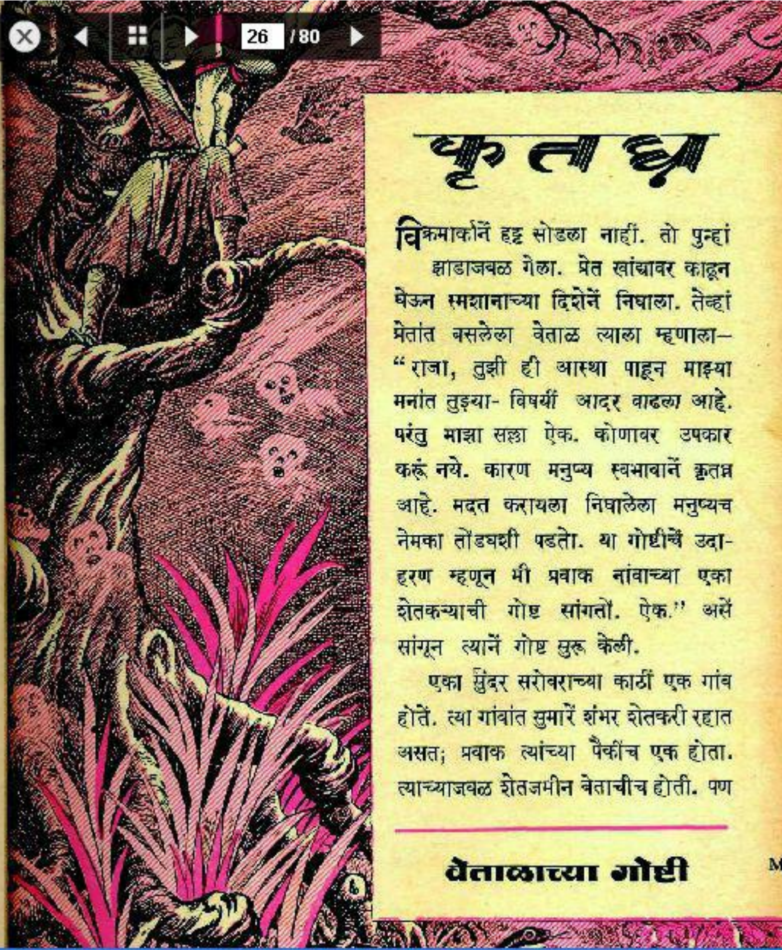
"या लोकांची युक्ति मला कळली आहे. या दोघांपैकीं एक जण देखील परत जातां कामा नये. लक्षांत ठेवा जयमल म्हणाला.

"हे लोक गुहावासियांना आकाशांत उचलून घेऊन जाण्यापूर्वी त्यांचा मुडदा पडला पाहिजे. ही संधी चुकली तर आपल्या बाणांनीं...." गोमांग बोलतच होता कीं इतक्यांत "पक्षीमातेचा जय असो!" असा घोष झाडींत दुमदुमूं लागला.

इतक्यांत दोन काळ्या आकृति पंख फडफडवीत झाडावरून खालीं आल्या. गुहावासी उभे होते तिकडे त्या दोन्ही आकृति उडत जात होत्या. त्याच वेळीं इकडून तिघांनीं बाण सोडले.

[पुढील गोष्ट पुढील अंकीं]

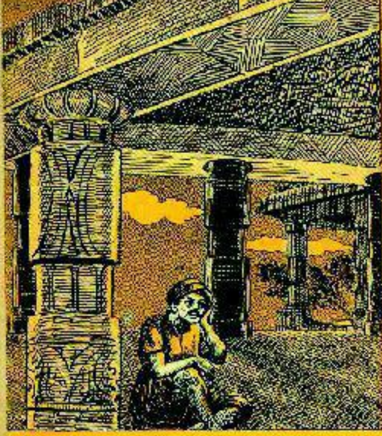

कृतघ्न

विक्रमार्कानें हट्ट सोडला नाहीं. तो पुन्हां झाडाजवळ गेला. प्रेत खांद्यावर काढून घेऊन स्मशानाच्या दिशेनें निघाला. तेव्हां प्रेतांत बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला— "राजा, तुझी ही आस्था पाहून माझ्या मनांत तुझ्या- विषयीं आदर वाढला आहे. परंतु माझा सल्ला ऐक. कोणावर उपकार करूं नये. कारण मनुष्य स्वभावानें कृतघ्न आहे. मदत करायला निघालेला मनुष्यच नेमका तोंडघशी पडतो. या गोष्टीचें उदाहरण म्हणून मी प्रवाक नांवाच्या एका शेतकऱ्याची गोष्ट सांगतों. ऐक." असें सांगून त्यानें गोष्ट सुरू केली.

एका सुंदर सरोवराच्या काठीं एक गांव होतें. त्या गांवांत सुमारें शंभर शेतकरी रहात असत; प्रवाक त्यांच्या पैकींच एक होता. त्याच्याजवळ शेतजमीन बेताचीच होती. पण

तो इतकी मेहनत करी कीं इतर शेतकऱ्यांच्या मानानें त्याच्या शेतांत पीक उत्तम येत असे.

एकदां पिकें तयार झालीं असतां प्रवाकला कोठेंतरी परगांवीं जावें लागलें. सुदैवानें त्याचीं कामें पुरीं व्हायला वेळ लागला नाहीं. तो घरीं परत यायला निघाला तोंपर्यंत संध्याकाळची वेळ झाली होती. थंडी पडूं लागली होती. तरी तो चालूं लागला. त्याला वाटेंत एक जुनाट देऊळ दिसलें. त्यानें ती रात्र त्या देवळांत काढण्याचें ठरविलें. बाहेरून जरी तें देऊळ वाटत होतें तरी आंत देवाची मूर्ति वगैरे त्याला कांहींच दिसलें नाहीं. लोक तें वरुणाचें देऊळ आहे असें सांगत.

देवळांत जमिनीवर अंग टाकल्याबरोबर प्रवाकचा डोळा लागला व तो छान झोंपी गेला. थोड्या वेळानें त्याची झोंप मोडली तेव्हां त्याला बाहेरून "ओहो !" "ओ हो !" असा कोणाचा तरी आवाज ऐकूं आला. देवळांतून कोणीतरी विचारलें— "कोण बोलतें आहे !"

"गर्जन याचा रथ पाहिजे आहे, लवकर घेऊन ये." बाहेरून कोणाचा तरी आवाज ऐकूं आला.

"कोणाला पाहिजे ?" आंतून कोणीतरी विचारलें.

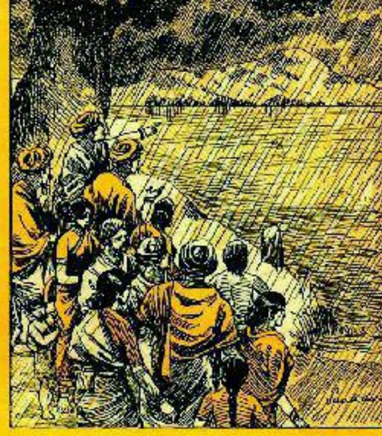
"मालक सरोवराच्या कांठीं उजाडतांच जाणार आहेत." उत्तरादाखल बाहेरचा आवाज कानीं पडला.

"बरें तर थांब !" आंतून आवाज म्हणाला.

तें संभाषण प्रथम प्रवाकला कांहींच कळलें नाहीं. त्यानें बाहेर येऊन डोकावून पाहिलें तेव्हां त्याला कोणी दिसलें नाहीं. थोड्या वेळानें त्याला रथ निघून जावा असा कांहीं आवाज ऐकूं आला. परंतु तो ढग गडगडल्यासारखा त्याला वाटला. त्यानें त्या आवाजाच्या अनुरोधानें पाहिलें तेव्हां त्याला वीज चमकलेली दिसली.

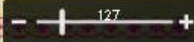
इतक्यांत त्याला एक गोष्ट आठवली. त्यानें लोकांच्या तोंडीं तें वरुणाचें देऊळ असल्याचें ऐकलें होतें. हें खरें असेल तर आपल्या गांवीं उजाडण्याच्या सुमारास पाऊस पडणार. पाऊस पडला तर पिकाचीं नासाडी होणार. त्याच्या मनांत गांवकऱ्यांच्या पिकाच्या रक्षणाचा विचार आला. तो क्षणभर देखील थांबला नाहीं. तो त्या काळोख्या रात्रीं आपल्या गांवाला निघाला. त्यानें गांवकऱ्यांना जागें केलें व म्हणाला— "उजाडण्याच्या सुमारास सोंसाट्याचा वारा व पाऊस येणार आहे. पीक कांपून घरीं घेऊन चला."

त्याचें बोलणें कोणालाच खरें वाटेना. सर्वांनीं आकाशाकडे एकदां पाहिलें आणि म्हणाले—"पाऊस बिऊस येईल सें कांहीं वाटत नाहीं." एकदोघे असे देखील म्हणाले—"प्रवाकच्या मनांत कांहीं तरी हेतु साधून घ्यावयाचा असेल. म्हणून प्रवाक एकटाच शेतावर गेला व उजाडण्यापूर्वी पीक कांपून गाडींत घालून घरीं घेऊन आला.

दुसऱ्या दिवशीं उजाडण्याची वेळ झाली तरी सूर्योदय झाल्यासारखें वाटत नव्हतें. सोंसाट्याचा वारा सुटला आणि त्या पाठोपाठ मुसळधार वृष्टि सुरू झाली. सर्व शेतें पाण्याखालीं बुडून गेलीं व पिकें कुजून गेलीं. प्रवाकनें त्यांना सावध केलें असून देखील त्यांनीं त्याच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष केलें होतें. त्याबद्दल त्यांना पश्चात्ताप वाटण्याऐवजीं प्रवाकवरच उलट राग आला. त्याच्यामुळेंच त्यांचीं पिकें कुजून गेलीं असा आरोप त्यांनीं त्याच्यावर लावला. गांवांतले सर्वच लोक, त्याच्या विरुद्ध उलटले. तो गांव सोडून निघून गेला.

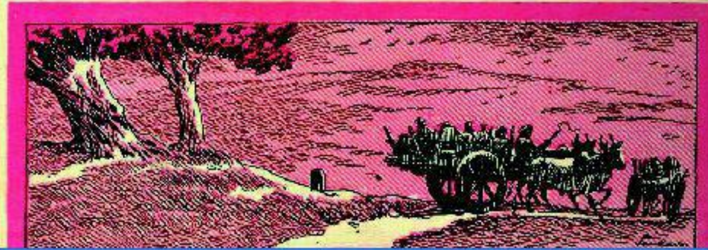

येथवर गोष्ट सांगून वेताळानें विचारलें– "राजा! मनुष्य इतका कृतघ्न कां होतो? प्रवाकरनें त्यांना वेळींच सावध केलें असून लोक त्याच्याच विरुद्ध कां उलटले? या प्रश्नांचीं उत्तरें माहीत असून तूं दिली नाहींस तर त्याचा परिणाम तुला माहीत आहेच. तुझ्या डोक्याचीं शंभर छकलें होऊन तुझ्याच पायांवर लोळूं लागतील, हें विसरूं नकोस."

विक्रमार्क म्हणाला–"सामान्य मनुष्य उपकारकर्त्याचे आभार मानतो. पण उपकार करण्याचा कोणी नुसता प्रयत्न केला म्हणजे उपकार होत नाहीं. त्याबद्दल कृतज्ञता किंवा आभार मानण्याचा प्रश्नच उठत नाहीं. त्यानें उपकार करण्याचा प्रयत्न केला. पण येणाऱ्या संकटाबद्दल गांवकऱ्यांच्या मनाची खात्री करून दिली नव्हती. साऱ्या गांवाचें नुकसान होणार आहे हें माहीत असून त्यानें फक्त स्वतःच्या शेताचें रक्षण केलें. गांवकऱ्यांना तो त्याचा स्वार्थ वाटला. आपलें सुख किंवा दुःख चार चौघां-बरोबर वांटून घेतलें तरच समाजांत आपला आदर होतो. फक्त स्वतःचाच स्वार्थ पाहून स्वस्थ बसणाऱ्यांचा आदर जग करीत नाहीं. गांवकऱ्यांचें नुकसान झालें होतें. आतां त्याबद्दल त्यांनीं राग काढायचा तर तो कोणावर? वरुणावर राग काढल्यानें काय मिळणार? म्हणून प्रवाकत्र त्यांच्या रागाला बळी पडला." निर्दोषी असूनहि बिचारा दोषी ठरला.

अशा तऱ्हेनें राजाचें मौन भंग होतांच वेताळ शवाबरोबर अदृश्य झाला आणि नेहमींप्रमाणें झाडाच्या फांदीला जाऊन लोंबकळूं लागला. [कल्पित]

गंधर्व राजकन्या

[४]

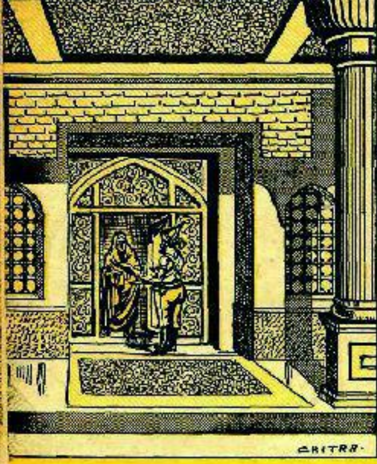
हसन निघून गेल्यावर त्याची बायको दोन दिवस आपल्या सासूबरोबर होती. कांहीं विशेष घडलें नाहीं. तिसऱ्या दिवशीं ती आपल्या सासूला म्हणाली–"सार्वजनिक स्नानागारांत आंघोळीला जावें, म्हणतें. आंघोळ करून किती तरी दिवस झाले."

बगदादला प्रजेसाठीं आंघोळीकरितां सार्वजनिक स्थानीं व्यवस्था केलेली असे. तिथें तिला जावयाचें होतें. तें हसनच्या आईला नको होतें. म्हणून ती म्हणाली–

"मुली! हें गांव आपल्याला नवें आहे. स्नानागार कोठें आहे हें देखील मला माहीत नाहीं. मी म्हातारी, तुझ्या बरोबर, तरी कशी येणार? घरींच आंघोळ कां नाहीं करून घेत?" "सार्वजनिक स्नानागारांत आंघोळीला जायला देखील परवानगी नाहीं हा काय जुलूम माझ्यावर. असल्या जिण्यापेक्षां मरण बरें!" हसनची बायको म्हणाली.

सुनेचें हें बोलणें सासूला आवडलें नाहीं. म्हणाली–"जगाची रीत म्हणून मला जें योग्य वाटलें तें मी म्हणालें." ती सुनेला घेऊन सार्वजनिक स्नानाच्या जागीं गेली. ती जागा खास स्त्रियांची म्हणून होती.

हसनच्या बायकोनें स्नानागारांत पाऊल टाकल्याबरोबर तेथें आलेल्या सर्व बायका तिच्या सौंदर्याकडे टक लावून पाहूं लागल्या. त्याच दिवशीं खलीफांची बायको जुबेदा बेगमची तुफान नांवाची दासी आंघोळीला आली होती. हसनच्या बायकोचें सौंदर्य

पाहून ती चकित झाली. एवढेंच नव्हें तर, ती घरीं गेली तेव्हां तिच्या पाठोमाठ जाऊन घर देखील पाहून आली. घरीं येऊन तिनें जुबेदा राणीजवळ हसनच्या बायकोच्या सौंदर्याची वाखाणणी केली.

जुबेदानें पूर्वी कधीं कोणा स्त्रीचें असें वर्णन ऐकलें नव्हतें. तिच्या मनांत तें सुंदर रूप पाहण्याची इच्छा उत्पन्न झाली.

जुबेदा राणीनें खलीफाचा अंगरक्षक मंसूर याला बोलावलें आणि म्हणाली—"तुफान सांगते आहे त्या घरीं जाऊन त्या स्त्रीला बोलावून घेऊन ये. कोरा परत आलास तर पहा, तुझें डोकेंच उडवीन."

मंसूर हसनच्या घरीं गेला व हसनच्या आईला म्हणाला—"माझें नांव मंसूर. मी खलीफांचा खास अंगरक्षक आहें. जुबेदा बेगमनें तुमच्या सुनेला बोलाविलें आहे."

हसनच्या आईला तें बरोबर वाटलें नाहीं. ती म्हणाली—"माझा मुलगा बाहेर गांवीं गेला आहे. त्याला विचारल्याशिवाय मी त्याच्या बायकोला कशी काय पाठवूं?"

"स्वत: जुबेदा बेगमनें बोलविलें असतां भिण्याचें काय कारण? तिच्या रक्षणाची जबाबदारी माझ्यावर. मी तिला सुखरूप घरीं पोंचता करीन" मंसूर म्हणाला.

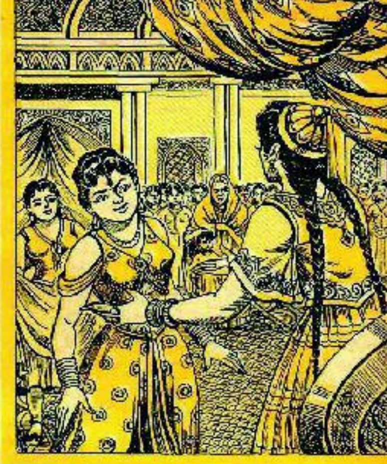
हसनची आई निरुत्तर झाली. तिनें घरांत जाऊन सुनेला सुंदर कपडे घालत मंसूर बरोबर जायला तयार हो म्हणून सांगितलें. नंतर ती स्वत: आपल्या दोघां नातवांना बरोबर घेऊन निघाली.

जुबेदा बेगमच्या महालांत हसनची बायको पोंचली तेव्हां जुबेदा बेगम सिंहासनावर बसलेली होती. तिच्या चारी बाजूला दासींचा घोळका होता. तुफान पण होती. जुबेदा हसनच्या बायकोला म्हणाली—"ये पुढें ये. येथें कोणी पुरुष नाहीं. तोंडावरचा बुरखा काढलास तरी चालेल." असें सांगून तिनें तुफानकडे पाहिलें. तुफान पुढें गेली व हसनच्या बायकोच्या तोंडावरला बुरखा बाजूला सारून म्हणाली—"चल पुढें!" हसनच्या बायकोचें सौंदर्य पाहून जुबेदा बेगम व तिच्या दासी आश्चर्य चकित झाल्या.

जुबेदा स्वत:ला विसरून सिंहासना-वरून उतरून खालीं आली व हसनच्या बायकोला सिंहासनावर जवळ बसायला सांगितलें. तिनें आपल्या गळ्यांतला मोत्यांचा हार काढून हसनच्या बायकोच्या गळ्यांत घातला. खलीफांशीं लग्न झालें त्यावेळीं तिनें तो हार गळ्यांत घातला, तो आज गळ्यांतून काढला होता. एवढेंच काय, पण तो तिनें हसनच्या बायकोला प्रेमाची भेट म्हणून देऊन टाकला.

नंतर जुबेदानें तिला विचारलें—"नृत्य, गायन वगैरे तूं शिकलीच असशील?"

"तसें जास्त नाहीं. थोडें फार शिकलें आहे. एक तऱ्हेचें नृत्य मला येतें. पक्ष्यां-सारखें मला उडतां येतें." हसनची बायको म्हणाली.

"आश्चर्य! आश्चर्य! तरमग तें पाहिलेंच पाहिजे!" दासी म्हणाल्या.

"आश्चर्य आहे बाई! तरमग तें पहायची इच्छा आहे माझ्या मनांत. पंख लावून उडतेस कीं पंखाशिवाय?"

"पंखाशिवाय कशी उडेन? माझ्या कडे पक्ष्यांचा पोशाख आहे तो घातला म्हणजे मला उडतां येतें." हसनची बायको म्हणाली.

जुबेदा बेगमनें तिला तो पोशाख घालून यायला सांगितलें. पण हसनची बायको म्हणाली—"तो पोशाख तर घरीं

आहे. सासूबाईंना पाठवून मागवून घ्या पाहिजे तर !"

जुबेदानें हसनच्या आईला विचारलें–"आजी, घेऊन याल का तो पोशाख ?"

हसनची आई अगदीं निराश झाली. अल्लावर भरंवसा ठेवून ती म्हणाली–"बेगम साहेब पक्ष्यांचा पोशाख माणसें का घालतात ? माझ्या सुनेला वेड लागलें आहे. पक्ष्यांचा पोशाख मी कोठून आणूं ?"

पण हसनची बायको मध्येंच म्हणाली–"मी म्हणालें तो पोशाख आमच्याच घरांत कोठें तरी लपवून ठेवलेला आहे. हुडकून काढला तर मिळणार नाहीं असें नाहीं."

जुबेदानें आपल्या हातांतलीं सोन्याचीं व हिऱ्यांचीं काकणें काढून म्हातारीला देत विनंति केली–"तो पोशाख घेऊन या ! आम्ही थोडी गंमत पाहूं, तुम्ही देखील पहा !"

पण हसनची आई म्हणाली–"मी तो स्वतः पाहिलाच नाहीं तर कोठें आहे हें तरी मी काय सांगूं ?"

म्हातारीचा हट्ट ओळखून जुबेदाला पण थोडा राग आला. तिनें मंसूरला बोलावून हसनच्या घराची झडती घ्यायला सांगितलें. घराच्या किल्ल्या वगैरे म्हातारी कडून घेऊन त्याला दिल्या.

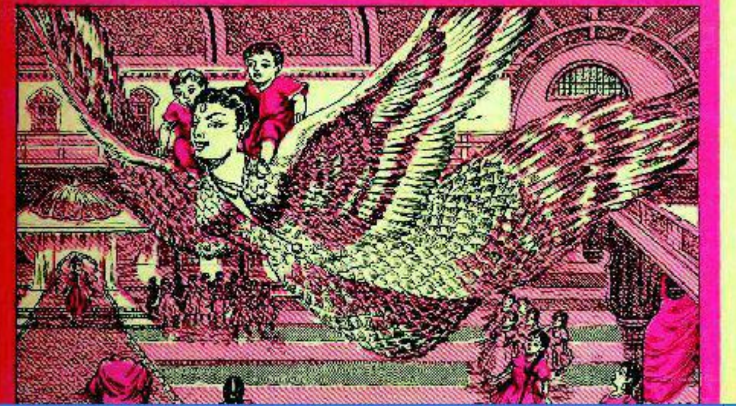
मंसूरनें हसनचें घर हुडकून पाहिलें तेव्हां त्याला एका जागीं तो पक्ष्यांचा पोशाख सांपडला. तो घेऊन जाऊन त्यानें हसनच्या बायकोला दिला.

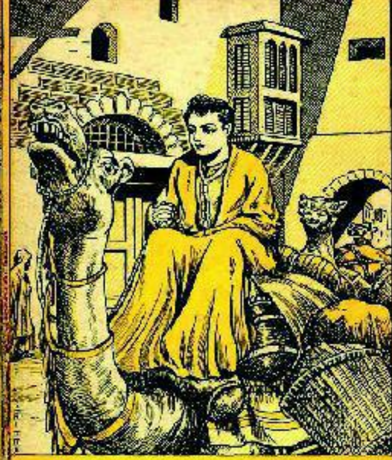
जुबेदानें तो पोशाख पाहिला. त्याची कारीगरी पाहून ती चकित झाली. पण तो घालून कसें उडतां येईल हें तिला खरें वाटेना. तिनें हसनच्या बायकोला तो पोशाख घालून यायला सांगितलें.

हसनची बायको तो पोशाख घालून आली. तिनें आपल्या दोघां मुलांना खांद्यावर उचलून घेतलें आणि त्या मोठ्या दालनांत उडूं लागली. प्रथम झुंबरापर्यंत उडाली व वर जात जात छपराजवळ वारा येण्यासाठीं लावलेल्या तावदानाजवळ जाऊन म्हणाली "बरें, मी येतें आतां मला निरोप द्या !"

हसनची म्हातारी आई भोंवळ येऊन जमिनीवर पडली. तिची सून म्हणाली–"आजी ! मी तुम्हांला व तुमच्या मुलाला कायमची सोडून जात आहें. मला वाईट वाटतें, पण मी काय करूं ? पोशाख मिळाल्यानंतर मी आपल्या वडिलांकडे जाण्याचा मोह आवरूं शकलें नाहीं. तुमच्या मुलाला मला भेटावेंसें वाटलें तर त्यांना म्हणावें मी "वाक वाक" नांवाच्या द्वीपांत आहें. तेथें येऊन भेटावें. बरें येतें !" असें सांगून ती खिडकीबाहेर गेली आणि आकाशांत उडूं लागली.

हसनची आई बेशुद्ध पडली होती. जुबेदानें तिला शुद्धीवर आणण्यासाठीं औषधोपचार करविले. ती शुद्धीवर आल्या-वर म्हणाली–"आजी, तुम्ही सर्व सांगून

टाकलें असतें तर येथवर प्रसंग आला नसता. माझ्या हातून चूक घडली. माफ करा."

"चूक तुमची नाहीं, माझी आहे. मी काय माफ करणार? आमचें नशीबच मुळीं आमच्या विरूद्ध उलटलें आहे, त्याला तुम्ही तरी काय करणार?"

बिचारी आपलें सर्वस्व घालवून हताश मनानें घरीं परत आली. तिचीं नातवंडें घरांत नाहींत ह्या गोष्टीवर जणुंकांहीं तिचा विश्वासच बसेना. ती घरभर त्यांना शोधूं लागली. अमिष्टासारखी कांहीं वेळ फिरल्यानंतर अगदीं निराश होऊन ती एका जागीं बसून खूप रडली. दुसऱ्या दिवशीं आपल्या नातवंडांची आठवण म्हणून त्यांच्या मूर्ती करून तिनें मुलांच्या खोलींत ठेवल्या व तेथेंच रात्रंदिवस पडून राहूं लागली.

हसन आपल्या बहिणीकडे तीन महिने राहून घरीं बायको व मुलें वाट पहात असतील असा विचार करून बहिणींजवळ निरोप मागितला. राजकन्यांनीं त्याला सोनें व चांदी दिली. ती घेऊन तो निघाला. त्यानें बहरामनें दिलेली तबकडी वाजवल्या-बरोबर खेंचरें व उंट हजर झाले. त्यांच्यावर बसून तो बगदादला परत आला.

पण घरांत कोणाचाच आवाज ऐकूं न आल्यानें त्याला आश्चर्य वाटलें. आईला तर तो ओळखूंच शकला नाहीं, दुःखामुळें इतकी वाळून गेली होती ती.

"माझी बायको कोठें आहे? मुलें कोठें आहेत?" त्यानें आईला विचारलें. आई काय उत्तर देणार? ती रडूं लागली. त्यानें देखील अमिष्टासारखें सारें घर हुडकून पाहिलें. ज्या जागीं त्यानें पक्ष्याचा पोशाख लपवून ठेवला होता, त्या जागीं तो नव्हता. मुलांच्या मूर्ती

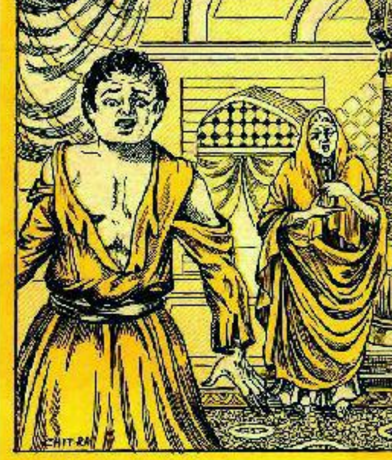
पाहून तो धाडदिशीं जमिनीवर बेशुद्ध होऊन पडला.

त्याला उजाडल्यानंतरच शुद्ध आली. शुद्ध आल्यावर तो वेड्यासारखा स्वतःचे कपडे फाडून फेंकून देऊं लागला. सुरी घेऊन स्वतःचा गळा कापणार इतक्यांत त्याची आई त्याचा हात धरून म्हणाली—"हा काय वेडेपणा करतोस? इतकें निराश होण्याचें कारण नाहीं. तूं 'वाक वाक' द्वीपांत गेलास तर तुझी बायको तुला भेटेल."

तें ऐकून हसनच्या जिवांत जीव आला. त्यानें विचारलें—"पण तें द्वीप आहे कोठें? मी नाहीं ऐकलें हें नांव कधीं पूर्वी."

तो सरळ खलीफांच्या दरबारांत गेला. तेथें मोठ मोठे मौलवी बसले होते. त्यांना त्यानें विचारलें. पण त्यांनीं देखील तें नांव ऐकलें नव्हतें. म्हणून आतां आत्म-हत्या करून घेण्याशिवाय दुसरा मार्ग नाहीं असें मनाशीं ठरवून तो एका जागीं पडून राहिला.

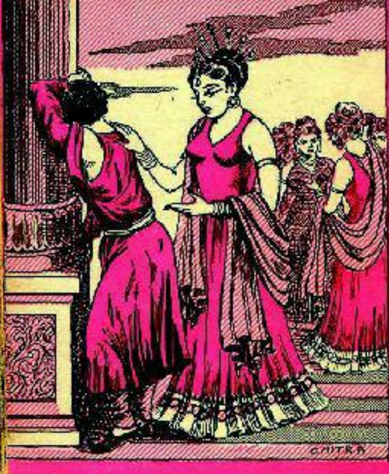
पण त्याला एक गोष्ट आठवली. बहिणींना विचारून पाहूं या. असा विचार

करून तो आपल्या आईचा निरोप घेऊन आपल्या बहिणींना भेटण्यासाठीं निघाला.

भाऊ इतक्या लवकर परत आलेला पाहून बहिणींना आश्चर्यच वाटलें. त्यानें घडलेलें वृत्त सांगितलें आणि म्हणाला—"तुम्ही मदत केलीत तर त्या वाक वाक द्वीपाचा पत्ता लागेल. नाहींतर आत्महत्या करून घेऊन मी मोकळा होईन."

पण बहिणी म्हणाल्या, "इतकें घाबरण्याचें कारण नाहीं. ह्या निरा-शेच्या स्थितींतून देव कांहीं तरी मार्ग दाखवीलच."

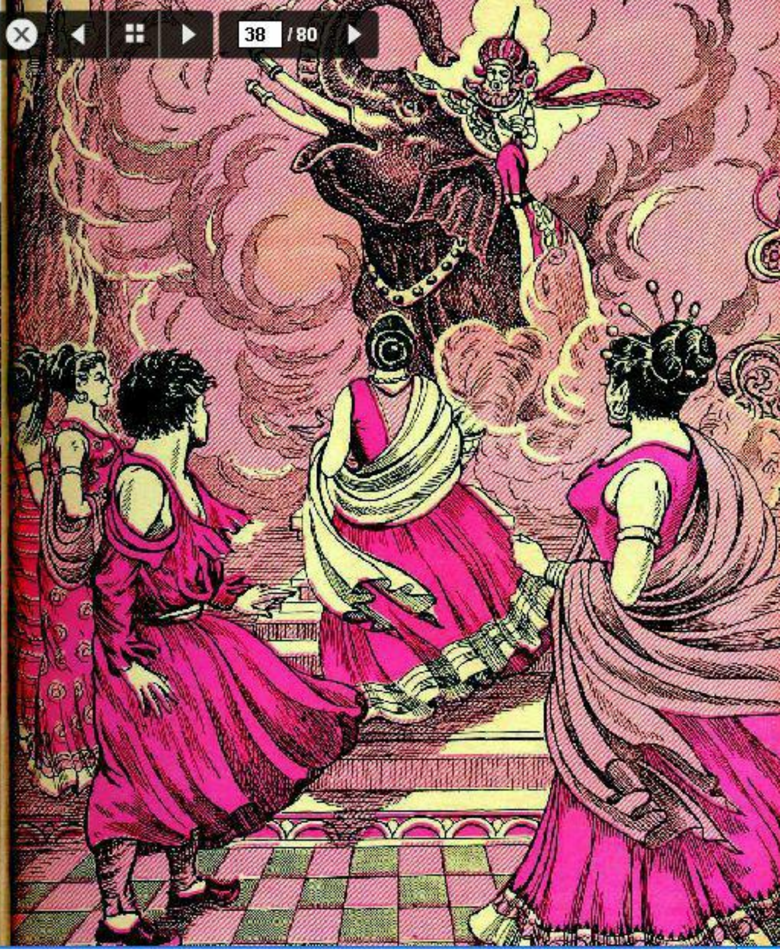

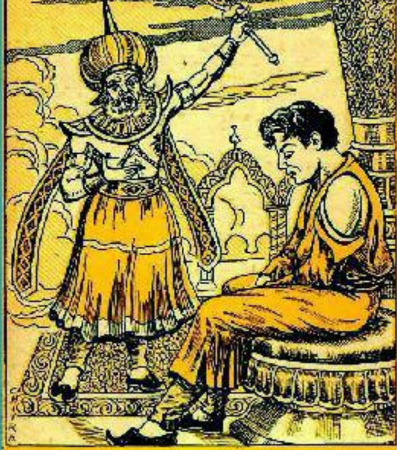
तें ऐकून हसन म्हणाला—"माझी बायको जातांना आईला म्हणाली कीं ती वाक वाक द्वीपांत राहील. तेव्हां तुम्हीच त्या द्वीपांत जायची वाट सांगा !"

सातहि बहिणी परस्परांकडे कांहीं वेळ पहात उभ्या राहाल्या. सर्वांत धाकटी बहीण म्हणाली—"हसन, तूं स्वर्गांत जायचें म्हटलेंस तर तें एक वेळ शक्य आहे. पण त्या वाक्वाक द्वीपांत पोंचणें अशक्य." तें ऐकून हसन हताश होऊन मटकन खालीं बसला. तें पाहून त्याची धाकटी बहीण म्हणाली—"हसन, तुझी तुझ्या बायकोशीं व मुलांची भेट होणारच असेल तर कांहीं तरी मार्गपण खात्रीनें निघेल. आमच्या कडून होईल ती मदत आम्ही करूंच. आम्ही देखील हातावर हात ठेवून स्वस्थ बसूं असें का तुला वाटतें ? तूं असा निराश होऊं नकोस !"

राजकुमारींचा एक मामा होता. त्याचें नांव खुद्दूस असें होतें. तो वर्षांतून एकदां आपल्या भाच्यांना भेटायला येत असे. त्याला कधीं बोलवायचें झालें तर त्याला पण एक उपाय त्यानें सांगून ठेवला होता. त्यानें एक पूड त्यांना देऊन ठेवली होती. चिमूटभर पूड विस्तवांत टाकली कीं मोठा जाळ होई व त्या जाळांतून तो बाहेर येऊन राजकुमारींना भेटे. राजकुमारीनें त्याप्रमाणें ती पूड विस्तवांत टाकली त्या बरोबर मोठा जाळ झाला व त्यांतून त्यांचा मामा बाहेर येऊन म्हणाला—"एक वर्ष होत आलें होतें. मी येणारच होतों तुम्हांला भेटायला. पण मला आधींच कां बोलवलेंत तुम्ही ?"

राजकुमारी म्हणाली—"मामा, तुमची आम्हांला मदत हवी आहे एका कामा-साठीं !" राजकुमारींनीं त्यांचा मानलेला भाऊ हसन याच्यावर ओढवलेल्या प्रसंगाचें

वर्णन करून वाकवाक द्वीपांत जायला काय उपाय आहे हें विचारलें.

त्यानें थोडा वेळ तोंडावर हात ठेवला, नंतर वांकून उभा राहिला व विचार करून व कांहीं गुणगुणल्या सारखें करून म्हणाला–"कांहीं उपाय मला तरी दिसत नाहीं. अशक्य गोष्ट शक्य करून दाखविण्याचा प्रयत्न माझ्या मतें फुकट आहे. तो वाकवाक द्वीपांत पोंचणें अशक्य!"

"पण ही गोष्ट तुम्हीच जाऊन समजाऊन सांगा त्याला." बहिणी म्हणाल्या. अब्दुल खुद्दूस हसनला एका खोलींत बोलावून घेऊन गेला व म्हणाला–"बाळ! धूमकेतु व इतर ग्रहांवर एक वेळ पोंचणें शक्य आहे पण त्या वाक वाक द्वीपांत पोंचणें शक्य नाहीं. कारण त्या द्वीपांत स्वतः गंधर्वांचा राजा राहतो. त्या द्वीपाच्या रक्षणाचा भार स्त्रियांच्या एका सैन्यावर टाकलेला आहे. सप्त पर्वत, सप्त नदनदी व सप्त सागर ओलांडून जावें लागतें त्या द्वीपावर. अशक्य आहे तेथवर पोंचणें. तो विचार तूं मनांतून काढून टाक. व्यर्थ जीव धोक्यांत कां घालतोस?"

तें ऐकून हसन जोरानें ओरडला आणि बेशुद्ध होऊन जमिनीवर पडला. तें पाहून अब्दुल खुद्दूसला पण दया आली. त्याला शुद्ध आल्यावर प्रेमानें त्याच्या पाठीवर हात फिरवून तो त्याला म्हणाला–"तुला असा हताश व निराश झालेला पाहून मला देखील वाईट वाटतें. तुला एकट्याला सोडून जाणें देखील मला किंवा तुझ्या बहिणींना आवडणार नाहीं. विचार करून पाहूं या कांहीं मार्ग निघतो का? तूं माझ्याबरोबर येतोस का जरा?"

पुन्हां हसनला जिवांत जीव आल्यासारखें वाटलें. तो उठून उभा राहिला व

म्हाताऱ्याबरोबर निघाला. दोघे एका पांढऱ्या हत्तीवर बसले. खुद्दूसनें हत्तीच्या कानांत कांहींतरी सांगितलें. त्याबरोबर हत्ती आकाशांत उडूं लागला. उडत उडत तो नीलगिरीवर पोंचला. नीलगिरींत एक मोठी गुहा होती. गुहेला निळें लोखंडी दार होतें. म्हाताऱ्यानें दार ठोठावतांच एक काळा कभिन्न नीग्रो एक निळी तलवार हातांत घेऊन बाहेर आला. म्हाताऱ्यानें त्याच्या हातांतली तलवार चटकन हिसकावून घेऊन दूर फेंकून दिली. नीग्रोनें त्यांना आंत जायला वाट दाखविली. दोघे गुहेंत शिरल्यावर त्यानें आंतून दार बंद करून घेतलें. गुहेंत सुमारें एक मैल अंतर चालून गेल्यावर त्यांना एका जागीं दोन दरवाजे दिसले. दोन्हीं दरवाजे सोन्याचे होते. अब्दुल खुद्दूस एक दार उघडून आंत गेला. त्यानें सांगितल्याप्रमाणें हसन दाराबाहेरच उभा राहिला.

एका तासानें तो म्हातारा एक घोडा घेऊन बाहेर आला. घोडा देखील निळ्या रंगाचा होता. त्यावरचें खोगीर देखील निळेंच होतें. त्यानें हसनला घोड्यावर बसायला सांगितलें. दुसरें दार उघडलें. दारापलीकडे

निळ्या आकाशाव्यतिरिक्त त्यांना कांहीं दिसलें नाहीं.

"बाळ ! विचार करून तूं आतां शेवटचा निर्णय घे ! तुझ्यावर अनेक संकटें ओढवतील, प्राणांतिक संकटें ओढवतील. त्या संकटांना तोंड देण्याची तुझी तयारी आहे का? कीं तूं आपल्या बहिणींकडे जाऊन उरलेलें आयुष्य सुखानें घालवणार आहेस? हें तुझें तूं ठरव."

"सहस्रावधि संकटें ओढवलीं तरी मी माघार घेणार नाहीं." हसन म्हणाला.

"आईला भेटायला देखील परत जाण्याची इच्छा नाहीं?" म्हाताऱ्यानें विचारलें.

"बायकोला व मुलांना बरोबर घेऊन आल्याशिवाय आईकडे जाण्याची माझी इच्छा नाहीं. हसन म्हणाला.

"ठीक, तर मग हें पत्र घे ! या घोड्याला हांकण्याची किंवा चालविण्याची गरज नाहीं. त्याला वाट माहीत आहे. तो तुला एका काळ्या पर्वतावर सोडील. काळ्या गुहेशेजारीं घोड्याला सोडून तूं त्याला गुहेंत जाऊं दे ! एक म्हातारा बाहेर येईल. रंगानें तो काळाकुट्ट आहे. त्याला गुढग्यापर्यंत लांब पांढरी दाढी आहे. त्याला नमस्कार करून हें पत्र दे. तो पक्ष्यांचा राजा आहे. तो माझ्याहून मोठा आहे. माझ्याहून मोठा अधिकारी पण आहे. त्याच्या मदतीशिवाय तुझें काम होणार नाहीं. म्हणून तूं त्याची मर्जी संपादन केली पाहिजेस." असें सांगून अब्दुल खुद्दूस निळ्या गुहेंत शिरला. निळा घोडा खेंकाळूं लागला व आकाशांत उडूं लागला.

[पुढील गोष्ट पुढील अंकीं]

भुतांचें बेट

मुलांच्या आपसांत भुतांच्या गोष्टी चालल्या होत्या. "सपशेल खोटें. अरे भुतें आहेतच कुठें?" एकजण म्हणाला. "असली तर असूं देत भुतें. मला नाहीं भीति वाटत." भाऊनें फुशारकी मारली.

एवढ्यांत आजोबा तेथें आले आणि खुर्चीवर बसतां बसतां म्हणाले—"असली तर असोत बापडी. आपल्याला त्यांच्याशीं काय करायचें आहे?" "भुतांनीं जर कुणाला झपाटलेंच तर त्यांना पकडून बंद करून ठेवतां येतें आपल्याला."

"खरेंच? माणसें पकडतात भुतांना?" ताईनें आश्चर्य दर्शवीत विचारलें.

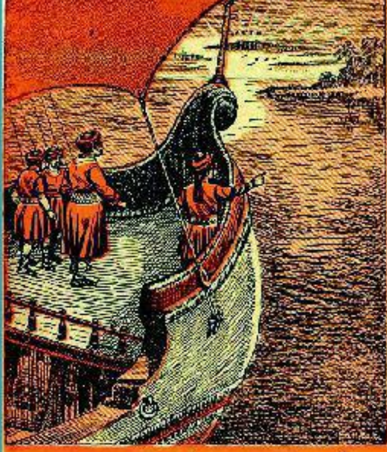
"आजोबा, आपल्याला पाहून भुतांना सुद्धां भीति वाटते का हो?" भाऊनें विचारलें.

"होऽऽ, पण कधीं कधींच" नाकांत तपकिरिची चिमटी कोंबीत आजोबा म्हणाले.

"हं ! हं !! समजलं. गोष्ट !! सांगा. आजोबा गोष्ट सांगा." मुलें एकदम घोळका करून ओरडलीं. आजोबांनीं गोष्ट सांगायला सुरवात केली.

एका गांवांत रत्नशेट म्हणून एक व्यापारी रहात होता. त्यानें स्वर्णद्वीप, रत्नद्वीप पांचूंद्वीप अशा निरनिराळ्या बेटांवरून सफरी केल्या होत्या. त्याला समुद्रावरच्या सफरींची फार हौस होती. त्यानें द्रव्यहि पुष्कळ मिळवलें.

पण मनुष्याची द्रव्याची हाव कधीं मिटते का? रत्नशेटला आतां साठ वर्षें पूर्ण झालीं होतीं. तरी तो म्हणाला—

“बस, आतां फक्त एकदांच समुद्र प्रवास करणार.”

रत्नशेटाच्या आज्ञेचीच खोटी कीं सर्व साज तयार झाला. फडकलीं शिडें आणि चाललें जहाज मुक्ता द्वीपाच्या दिशेनें. सुमारें पंधरा दिवस सुखरूप प्रवास झाला आणि सोळाव्या दिवशीं एकाएकीं हवेंत बदल झाला. समुद्रांत चक्री वादळ सुरू झालें. समुद्र खवळला अन् जहाज रवीप्रमाणें गरगर फिरूं लागलें. जहाज कोठें जात आहे. आपला देश कोठें राहिला, जहाज किती दूर ओढलें गेलें आहे वगैरे कशाचा देखील पत्ता लागत नव्हता. जहाज हेलकावे खात चाललें पाहून सर्व अगदीं घाबरून गेले.

पण त्या जहाजावरील सर्वांचें दैवच शिकंदर. वादळ शमलें. समुद्र शांत झाला आकाश निरभ्र झालें आणि उगवतीला किनारा दिसूं लागला. शेटजी म्हणाले– “माझ्या माहितींतला कांहीं हा भाग नाहीं. कोण जाणें असेल एकादें भूतपिशाच्चांचें बेट.”

हळूं हळूं जहाज बेटाकडे हांकारलें. बेट जवळ येऊं लागलें तसतशी त्याच्यावर वस्ती असल्याचीं चिन्हें दिसूं लागलीं. डोंगर, झाडी, चरत असलेल्या शेळ्यामेंढ्या, शेतें, मळे, एवढेंच नव्हे, तर एका बाजूला एक शहर व राजवाडाहि असल्याचें दिसलें.

“हें काय भुतांचें बेट असेल? शक्यच नाहीं” जहाजावरील लोक म्हणाले.

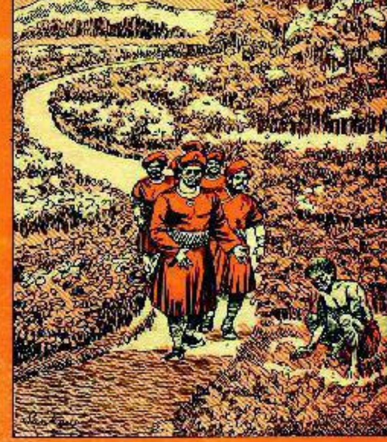
“काहीं जरी असलें तरी आपल्याला येथें उतरलें हें पाहिजेच. येथल्या लोकांच्या मदतीशिवाय आपण परत कसे जाणार?” शेटजी म्हणाले.

खरेंच होतें तें, त्यांना तेथें उतरणें भाग होतें. रत्नशेट, कप्तान आणि जहाजावरील

लोकां पैकीं कांहीं लोक खालीं उतरले व बाकीचे सर्व जहाजावरच राहाले.

रत्नशेट आपल्या दोस्तांच्या बरोबर एका पाऊल वाटेनें जाऊं लागले. थोडें अंतर गेल्यावर त्यांना एक मळा लागला. त्यांत एक म्हातारा रोपट्यांच्या बुंधाशीं तळी करीत असलेला त्यांना दिसला. रत्नशेटनें त्याला विचारलें कीं ही वाट कोणच्या गांवाला जाऊन मिळते? परंतु त्या म्हाताऱ्यानें कांहींच उत्तर दिलें नाहीं. कीं डोकें वर करून देखील पाहिलें नाहीं.

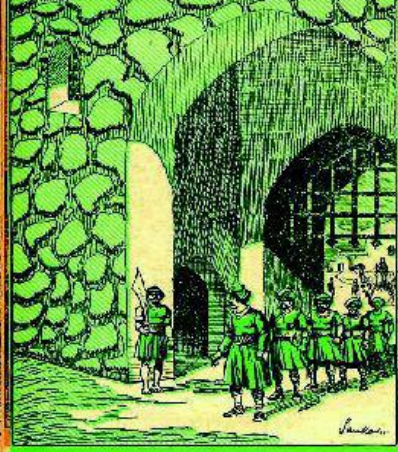
‘बहिरा असेल’ असें वाटून ते सर्व पुढें चालूं लागले. एवढ्यांत एक तरुण माणूस खांद्यावर कुदळ फावडें टाकून समोरून येतांना दिसला. नवीन माणसांना पाहून हा कांहीं विचारील असें त्यांना वाटलें. पण तो मनुष्य समोरून येऊन आपल्या वाटेनें निघून गेला. कांहींएक बोलला नाहीं कीं त्यांच्याकडे पाहिलें सुद्धां नाहीं. एवढ्यांत पाठीमागून पाहतां पाहतां चार-पांच मुलें धांवत आलीं आणि त्यांच्या मधून पुढें निघून गेलीं. एखादी चिकटून गेल्याप्रमाणें वाटली पण त्यांचा स्पर्श झाल्याचें भासलें नाहीं. हें पाहून त्या

लोकांना मात्र खरी भीति वाटली. रत्नशेटानें म्हटल्याप्रमाणें खरोखरच तें भुतांचें बेट होतें आणि ती अबोल माणसें सर्व भुतें होतीं.

“शेटजी, तुम्हीं म्हटल्याप्रमाणें खरोखरच येथें भुतें आहेत. चला उलट पावलीं जहाजावर. आपण निघून जाऊं. येथें आतां क्षणभर सुद्धां थांबतां उपयोगी नाहीं” कप्तान म्हणाला.

“अरे भितां काय असे. हा भुतांचा देश आहे ना? येथें ती आपल्याला पाहूं शकत नाहींत. आपण कांहीं मुद्दाम आलों नाहीं. पण आलोंच आहोंत तर सर्व कांहीं

पाहून जाऊं या. परत गेल्यावर कुणीं विचारलें कीं काय पाहिलेंत तर काय सांगाल? मग फजीती होईल ना? चला पुढें, भिऊं नका." रत्नशेट सर्वांना प्रोत्साहन देत म्हणाले.

मुकाट्यानें सर्व शेटजींच्या पाठोपाठ निघाले. थोडें अंतर गेल्यावर त्यांना प्रवेशद्वार दिसलें. तेथें पाहरेदार उभे होते. पण शेटजी म्हणाले कीं ह्यांना आपण दिसत नाहीं आणि आपलें बोलणें देखील ऐकूं येत नाहीं. मग कसली भीति? शेटजी निर्भयपणें आंत शिरले व जीव मुठींत धरून तीं सर्व माणसें देखील शेटजींच्या मागोमाग चालूं लागलीं. पाहरेदारांना कोणी दिसलेंच नाहीं मग ते आडवणार तरी कसे अन् कोणाला? सर्व तसेच पुढें निघाले. थोड्याच वेळांत राजमार्गानें जाऊन सर्व मंडळी राजवाड्याजवळ आलीं.

पाहरेदार तेथें देखील उभे होते. पण कोणी कांहीं हूं का चूं करीत नव्हतें. ही सर्व मंडळी त्या पाहरेदारांच्या घोळक्यांत घुसूनच आंत गेली. आंत एक मोठा भव्य वाडा होता. विस्तीर्ण आंगण होतें. भोंवतालीं बगीचा होता. मोठ मोठे लता वृक्ष फळाफुलांनीं ओथंबल्यानें वाकलेले होते. सर्व आपापलीं कामें करीत होते गुपचुपपणें. आंत एका बाजूनें नृत्यगानाचा ध्वनि येत होता. रत्नशेट सर्वांना घेऊन तिकडेच गेले आणि आंत शिरले. तेथील वैभव पाहून सर्वांचे डोळे दिपूनच गेले. तेथें एका बाजूला मेजवानी चालली होती, एका बाजूला वाद्य वादन सुरू होतें, एका बाजूला नृत्यगायन चालूं होतें. एका बाजूला राजाराणी आणि राज परिवार बसला होता. दुसऱ्या बाजूस सरदार मानकरी बसले होते. थोडी पलीकडे प्रजा बसली होती.

जरा गंमत करूंया म्हणून शेटजी राजाच्या अगदीं जवळ गेले. त्याच्या कानाला तोंड चिकटविलें तरी देखील राजाला दिसले नाहीं कीं समजलें नाहीं. परंतु राजा एकदम मूर्च्छित होऊन खालीं पडला.

हें असें कां झालें? तेथील सर्व घाबरून एकमेकाकडे पाहूं लागले. क्षणांत तेथें रंगाचा बेरंग झाला. अन्नांतून विषबाधा तर नाहीं ना झाली म्हणून राजवैद्याला बोलाविलें. त्यानें राजाच्या समोरचें अन्न वास घेऊन पाहिलें, खाऊन पाहिलें पण त्यांत कांहीं सांपडलें नाहीं. मग मंत्र्यानें मांत्रिकाला बोलावून आणलें.

मांत्रिकानें एकवेळ राजाकडे निरखून पाहिलें व म्हणाला—"कांहीं नाहीं. ह्याच्यावरून वारें गेलें आहे."

"म्हणजे काय?" मंत्र्यानें विचारलें.

"म्हणजे राजाला मनुष्याची हवा लागली आहे. आणि त्यामुळें तो मूर्छित होऊन पडला आहे. ह्यावरून असें वाटतें कीं आपल्या मध्यें मनुष्य मोकळेपणानें वावरत आहेत. जोपर्यंत आलेली सर्व माणसें परतून जाणार नाहींत तोंपर्यंत राजा असाच

पडून राहणार. ह्यावर कांहीं उपाय काढला पाहिजे."

मांत्रिकाचें म्हणणें ऐकून मंत्री राजाच्या शेजारीं उभा राहिला. हात जोडून डोळे मिटून वर पाहून त्यानें प्रार्थना केली. म्हणाला—"आमच्या देशांत आलेल्या मानवांनो! आम्हांला विनाकारण त्रास देऊं नका. येथें खाण्यापिण्याचें मुबलग सामान आहे. पोटभर खा, प्या, पाहिजे असेल तेवढें बांधून घ्या आणि येथून लवकर निघून जा."

"हें मंत्र्याचें म्हणणें ह्या माणसांना समजलें व ते सर्व मानव तेथें मांडलेल्या

पानांवर बसून पोटभर जेवले. जेवढें बांधून घेणें शक्य होतें तेवढें बांधून घेतलें आणि जहाजाकडे निघाले.

हें सर्व होईपर्यंत मांत्रिक राजाजवळ उभा राहून कांहीं तरी पुटपुटत मंत्रोच्चार करीत होता.

रत्नशेट आपल्या अनुचरासह जहाजावर आला व तेथील लोकांना अन्न देण्यासाठीं त्यांनीं आणलेली गाठोडीं सोडलीं. पण काय! त्या सर्व अन्नाचे 'पिंड' झालेले होते. हें पाहून मात्र सर्वांची खातरी पटली कीं तें बेट भुतांचें आहे. मग काय त्यांना श्वास घ्यायला देखील फुरसत नव्हती. कसे तरी सर्वांनीं जहाज गाठलें व घाई घाईनें शिडें लावून नांगर उचलून जहाज समुद्रांत हांकारलें. दूर गेल्यावर त्यांच्या जिवांत जीव आला. मग शांतपणें विचार करून आपल्या देशाच्या दिशेला जहाज वळवून थोड्याच दिवसांत ते स्वदेशी सुखरूप परत आले."

इतकी गोष्ट सांगितल्यावर आजोबा म्हणाले—"ज्या प्रमाणें आपल्या वस्तींत आपल्याला भुतें दिसत नाहींत. त्यांचे बोलणें ऐकूं येत नाहीं, त्याच प्रमाणें भुतांच्या देशांत भुतांना आपली हालचाल आणि बोलणें समजत नाहीं आणि आपण जवळ असल्यानें त्यांना देखील त्रासच होतो. म्हणूनच तीं आपल्याला भितात. असं जर आपण एकमेकांना भितों तर मग आपण एकमेकांच्या वाटेस तरी कां जावें? ज्यानें त्यानें आपापल्या ठिकाणीं असावें. म्हणूनच यदा कदाचित भुतें आपल्याला त्रास देऊं लागली तरी त्यांना चांगूलपणानें त्यांच्या जाति-बांधवांत पाठवून द्यावें."

चंद्रावरची म्हातारी

एका गांवांत एक गरीब माणूस राहात असे. तो तांदूळ सडण्याचा धंदा करी. तो तांदूळ कांडू लागला म्हणजे एक ससा रोज नेमानें येऊन कोंडा खात असे. पुढें त्या दोघांची फार मैत्री जमली. तांदूळ कांडून झाल्यावर पाखडायच्या वेळीं त्याला वाटे कीं मदत करावयास कोणी तरी बाई असावी.

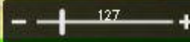
तो नेहमीं चांदण्या रात्रींच तांदूळ कांडीत असे. चांदणें नसलें कीं त्याचें काम देखील बंद असे. नित्याप्रमाणें चांदण्यांत तो तांदूळ कांडीत असतां एक दिवस खरोखरच एक म्हातारी आली व त्याला मदत करून गेली. तेव्हांपासून ती रोज येऊं लागली. कांहीं दिवसांनीं त्यानें म्हातारीला विचारलें कीं तूं कोण?

ती म्हणाली—"मी चंद्रलोकांतली आहें. तुला कष्ट करतांना पाहून तुझ्या मदतीसाठीं म्हणून मी रोज येतें. बघ बाबा! तुला जर यायचें असेल चंद्रावर तर चल."

गरीब माणूस चंद्रावर जाण्यास तयार झाला आणि दुसऱ्या दिवशीं आपल्या सशाला बरोबर घेऊन तो म्हातारी बरोबर चंद्रावर गेला सुद्धां.

तेव्हां पासून तीं तिघेजण आपल्याला चंद्रावर दृष्टीस पडतात. तुम्ही चंद्राला नीट न्याहाळून पाहा, म्हणजे दिसतील तुम्हांला तीं.

भीमूचे पराक्रम

लग्न ही आयुष्यांतील अवघड चढणीची पहिली पायरी आहे. लग्न समारंभ उरकला कीं शेजारी पाजारी नातेवाईक मित्र मंडळी संततीच्या चाहुलीकडे डोळे आणि कान लावून बसतात. महालक्ष्मीच्या लग्नाला दोन वर्षे झालीं तरी अजून कांहीं चिन्हें दिसेनात आणि ही गोष्ट शेजारणींनीं तिच्या आई जवळ बोलून देखील दाखविली.

"बाई, महालक्ष्मीकडून कांहीं व्रतें वैकल्यें नाहीं का करविलीत? दोन वर्षें झालीं कीं लग्नीन होऊन." एक जण म्हणाली.

"खरंच हो, मुलाबाळांतच संसाराची गोडी आहे. तीं हंसू लागलीं कीं देव सुद्धां धावून येतात ती गंमत पाहायला. आणि त्यांचं रडणें ऐकून भुतं जातात पळून." काकूबाई म्हणाल्या.

काकूंचे हें वाक्य भीमरावांच्या विचारी डोक्याला पुरलें. तो विचार करूं लागला कीं भुतांना घालविण्याचा एवढा सोपा आणि सरळ मार्ग असतां लोक तो उपाय करून कां पाहात नाहींत?

एकदां तो आपल्या बायकोला म्हणा-लाच–"भुतांना घालविण्यास बळी देण्या-शिवाय दुसरा मार्ग नाहीं का?"

"अहो भुतांखेतांबद्दल असं कांहीं तरी बोलूं नये" लक्ष्मीनें त्याला बजावलें. तेव्हां पासून तो ह्या विषयीं कधीं कांहीं बोलला नाहीं. पण त्याच्या मनांत मात्र सारखें हेच विचार येत. त्यांतून त्यानें ऐकलें होतें कीं जमीनदाराच्या बागेतील वाड्यांत भूतें आहेत. मग काय विचारा-यलाच नको. त्यानें त्या भुतांना घाल-विण्याचा निश्चयच केला. पण त्यासाठीं मूल कोठून आणावयाचें? त्याला आठवलें कीं मोलकरणीचें मूल लहान आहे व ती ओसरीवर त्याला कुशींत घेऊन निजते.

त्या दिवशीं रात्रीं मोलकरीण नित्या-प्रमाणें आपल्या मुलाला घेऊन ओसरीवर निजली होती. सर्वकडे सामसूम झाल्यावर भीमराव उठले व हळूंच मुलाला उचलून आणलें व त्याला त्या भुतांच्या वाड्यांत मधल्या खोलींत नेऊन ठेविलें आणि त्याच्या रडण्याची तो वाट पाहूं लागला. बराच वेळ झाला. शेवटीं कंटाळून भीम-रावांनीं त्याला एक चिमटा काढला आणि त्याची किंचाळी ऐकतांच भूत बघण्यासाठीं बाहेर पळत आला आणि दाराआड लपून राहिला.

इकडे मूल किंचाळून किंचाळून रडूं लागलें. त्याचें रडणें ऐकून मोलकरणीला जाग आली. मूल कुशींत नव्हतें. ती घाबरली. नवऱ्याला उठविलें. सर्व घरदार जागें झालें. जिकडून मुलाचा आवाज येत होता त्या बाजूला ती माउली धांवली. तिच्या मागें सर्व जण गेलीं. तेवढ्यांत भीमूच्या समोरून एक मोठी घूस पळत गेली. तिला पाहून भीमू "भूत! भूत!! धरा! पकडा!!" म्हणून आरोळ्या ठोकीत तिच्या पाठोपाठ धांवला. घूस केव्हांच झाडाच्या बुंधांतील बिळांत गडप झाली होती.

भुताच्या वाड्यांतून मुलाच्या रडण्याचा आवाज आला म्हणून ती बाई घाईघाईनें आंत गेली व मुलाला पटकन उचलून घेतलें. तें सुखरूप असल्याचें पाहून त्या माउलीचा जीव खालीं पडला. त्याला घेऊन ती घरीं आली आणि त्याला कुशींत पदराखालीं घेऊन स्वस्थ झोपीं गेली. थोड्या गडबडी नंतर बाकी सर्व लोक आपापल्या घरीं गेले.

जिकडे तिकडे सामसूम झाल्यावर भीमू घरीं परतला व अंथरुणावर आडवा झाला.

त्याला पाहतांच महालक्ष्मीनें सर्व प्रकार ताडला. हा सर्व प्रताप नवऱ्याचाच आहे ही गोष्ट तिला कळून चुकली. ती म्हणाली– "अशानें का कुठें भुतें पळून जातात? मला तरी विचारावयाचें होतें अगोदर."

"हें बरें आहे. तूंच ना मला सांगितलें होतेंस कीं भुताखेतांच्या गोष्टी बोलत जाऊं नका म्हणून? आणि असं पहा, मोठी माणसें सांगतात तें काय खोटं म्हणून? शेजारच्या त्या काकूच नाहीं का म्हणाल्या, मुलांचें रडणें ऐकून भुतं चार कोस दूर जातात म्हणून?"

त्याचें तें उत्तर ऐकून लक्ष्मी थक्क होऊन पहात राहिली. थोड्या वेळानें विचार करून ती म्हणाली–"होय पण मूल आपणहून रडलें तर. मुद्दाम रडविल्यानें नाहीं हीं भुतं पळत."

"छे! छे!! असं कसं होईल. मी पाहिलें ना त्याला पळून जातांना. अगदीं माझ्या समोरूनच गेलें तें." भीम निक्षून म्हणाला.

"भूत कसलं. उंदीर बिंदीर असेल एकादा. गेला असेल पुढून पळून." महालक्ष्मी म्हणाली.

तसेंहि असेल असा मनाशीं विचार करून भीमू गप्प बसला.

रात्र संपून उजाडलें तोंच भीमरावांच्या पराक्रमाच्या गोष्टी ज्याच्या त्याच्या तोंडून ऐकूं येऊं लागल्या. भीमरावांनीं भुताच्या हातांतून मुलाला सोडवून आणल्यामुळें सर्व लोक त्यांची प्रशंसा करीत होते.

[पुढील अंकीं नवा पराक्रम]

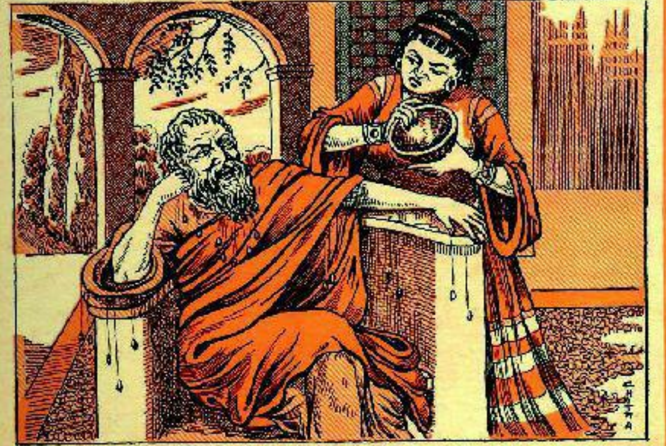

चपला चमके घन वर्षे

[स्वामी रामतीर्थ कथा]

साक्रेटीस हा ग्रीक तत्ववेत्ता होता. त्याची बायको महा कजाग बाई होती. एकदां तो गहन विचारांत मग्न असतां त्याची बायको आली आणि कांहीं तरी काम सांगून त्याच्यावर कडाडली. तो चिंतनांत इतका मग्न होता कीं तिच्या बोलण्याकडे त्याचें लक्षच गेलें नाहीं. त्याला शांत बसलेला पाहून ती जास्तच चिडली. तरी देखील तो शांतच होता. त्याची विचार तंद्री तुटली नाहीं. त्याची ही समाधी असह्य वाटून तिनें एक तांब्याभर पाणी आणिलें व त्याच्या डोक्यावर ओतलें.

तेव्हां जरासें डोकें वर करून तो म्हणाला–"विजा चमकून मेघ गर्जना झाली म्हणजे पाऊस पडतो. हें विधान सत्य असल्याचें आज पुरेपूर माझ्या प्रत्ययास आलें."

भाग्य देवता

आफ्रिका खंडांतील समुद्रकिनाऱ्यावरील एका खेड्यांत एक कोळी राहात असे. तो एका मोठ्या तळ्यांतून मासे पकडून आणीत असे. मासे पकडण्यासाठीं तो गोल टोपल्यांचा उपयोग करी. योग्य अशी जागा पाहून दोऱ्या बांधून त्या पाण्यांत टाकून ठेवी. त्या दोऱ्यांच्या टोकांना तो एक लाकडी तुकडा बांधून ठेवी म्हणजे टोपलीची जागा त्याला नेमकी सांपडे.

एक दिवस त्यानें एका मागून एक दोन टोपल्या ओढल्या. पण त्या दोन्ही रिकाम्या निघाल्या. तिसऱ्या टोपलींत एक खेकडाच फक्त होता. निराश होऊन त्यानें चौथ्या टोपलीची दोरी ओढली. ही टोपली बरीच भरलेली असल्यासारखी त्याला वाटली. नक्की आज चार पैसे आपण आपल्या गांठीला बांधणार असें त्याला वाटलें. त्यानें तें टोपलीचें जाळें ओढून पाहिलें तर काय त्यांत एक अगदीं वाळकुडी अशक्त म्हातारी बसलेली त्याच्या दृष्टीस पडली. तिला पाह-तांच एकदम त्याचा चेहरा फिका पडला. तसेंच त्या म्हातारीला पाण्यांत फेकण्याचा त्यानें विचार केला. परंतु म्हातारी गयावया करूं लागली.

"नको रे मला पुन्हां पाण्यांत लोटूं. घरीं घेऊन चल. माझा तुला कांहीं त्रास होणार नाहीं." म्हातारीनें विनवणी केली.

"खरं आहे आजीबाई. मलाच माझ्या पोटापुरतें मिळत नाहीं तर तुला कोठून घालूं! आत्तां येथें पाण्यांत पडलीस तरी मरणार, व घरीं गेलीस तरी मरणार!" कोळी म्हणाला.

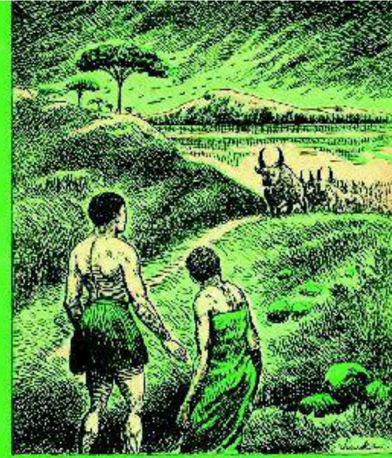
सौ. विमला माने

पण म्हातारी तशीच त्याच्याबरोबर त्याच्या घरीं गेली. तेवढी वेळ कोळ्यानें आपल्याबरोबर तिला देखील जेऊं घातलें आणि तिला म्हणाला—"आजीबाई तुझा मला त्रास होणार नाहीं म्हणालीस, पण आतां संध्याकाळीं तुला काय वाढूं!"

"आत्तां जसे दोन घास वाढलेस तसेच तेव्हांहि वाढ. उद्यां संध्याकाळपर्यंत तुझ्याकडे गोठाभर गाई येतील बघ. तूं त्यांच्यासाठीं गोठा तयार करून ठेव." म्हातारी म्हणाली.

कोळ्यानें तिला निरनिराळे प्रश्न केले. पण तिनें कशाचेंहि उत्तर दिलें नाहीं. गाई-साठीं वाडा करून ठेव एवढेंच म्हणाली.

दुसऱ्या दिवशीं सकाळ पासून तो त्याच कामाला लागला संध्याकाळपर्यंत त्यानें चांगला ऐसपैस गोठा तयार केला. त्याला कांटेरी कुंपण घातलें. वर छप्पर बसविलें. संध्याकाळपर्यंत त्याला हें काम पुरलें. काम संपवून तो परत येत असतां त्याला तळ्याच्या बाजूनें गायी येत असल्याचा आवाज ऐकूं आला. क्षणभर थांबून त्यानें पाहिलें तर खरोखरच एका मोठ्या बैलाच्या मागोमाग गाईवासरें त्याच्या गोठ्यांत जाऊन उभी राहालीं.

त्या दिवसापासून कोळी गवळी झाला. त्याचे दिवस पालटले. दिवसे दिवस त्याचा धंदा चांगला चालूं लागला आणि तो चांगला श्रीमंत झाला. त्यानें लग्न केलें आणि संसार थाटला.

आतां गांवांत त्याचा भाव वाढला होता. लोक त्याच्याकडे सल्ला घ्यायला येऊं लागले. परंतु त्याचा स्वभाव पालटला होता. गर्वाचा पारा तर अगदीं वरच्या टोंकाला जाऊन भिडला होता.

वर्षे सहा महीने गेले. एक दिवस कोणा एका धनिकाकडे त्याला जेवणाचें

निमंत्रण होतें. जेवण रात्रीचें होतें अर्थातच परत येण्यास त्याला उशीर झाला. म्हातारी दारें खिडक्या बंद करून झोपी गेली होती.

कोळी खूप खाऊन पिऊन घरीं आला. आंतून कोणाचाहि आवाज न आल्यानें तो चिडला आणि जोरजोरानें दार खडखडवून म्हातारीला हाका मारूं लागला. "कोणीच कसें दार उघडीत नाहीं? म्हातारी कुठें मेली? तळ्यांत बुडत होती, तिला वाचवलं त्याची हीच फेड. ए म्हातारे! दार उघड! पडली आहेस घोरत."

म्हातारीनें दार उघडलें आणि दारांतच उभी राहिली. कोळ्याकडे पाहून ती म्हणाली–"उगीच कां मला बोलतोस? ज्याला उपकाराची जाणीव नाहीं. अशा लोकांजवळ राहायची माझी इच्छा नाहीं. आतां मला येथून गेलेंच पाहिजे."

"बरं होईल मी तीच वाट पाहात आहें. एकदांची तुझी ब्याद जाईल." कोळी म्हणाला.

दुसरें दिवशीं पाहाट होतांच म्हातारी उठली. घराचा केरवारा, सडासारवण केलें. भांडीं घासून पुसून ठेविलीं. गोठ्यांत गेली. गोठ्याचीं दारें उघडली आणि स्वतः तळ्याच्या दिशेनें चालूं लागली. तिच्या पाठोपाठ सर्व जनावरें देखील निघालीं.

कोळी सकाळीं उठून पाहतो तों गोठा रिकामा. म्हातारी दिसली नाहीं. आजू-बाजूला त्यानें पाहिलें. पण कोठें कशाचाच मागमूस लागला नाहीं. काय करतो आतां, येरे माझ्या मागल्या. पुन्हां त्याला मासे पकडून कोळ्याचा धंदा करावा लागला. त्यानें स्वतःच आपल्या भाग्याला हाकलून लावलें होतें.

बहिरे आम्हीं सारे

एका गांवांत एक मठ होता. तेथें एक साधू राहात असे. एक दिवस साधूनें आपल्या शिष्याला गांवांत जाऊन थोडी तंबाखू आणायला सांगितलें.

तो शिष्य बहिरा होता. त्याला वाटलें गुरूनें लोणचें आणावयास सांगितलें आहे. म्हणून तो गांवांत गेला. एका घरांत एक मुलगी मागावर कापड विणीत बसली होती.

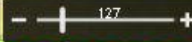
"आमच्या गुरूजींच्या साठीं थोडें लोणचें देता का?" शिष्यानें विचारलें.

ती मुलगी देखील बहिरी होती. ती म्हणाली. "ह्या मागावर सध्या जें कापड आहे तें विकाऊच आहे."

"तुला वेळ नसेल तर मीच जाऊन घेऊन येतों लोणचें." असें म्हणत तो आंत गेला. मुलीनें शिष्याला लोणचें नेतांना पाहिलें. तिला राग आला. तिची आई कपडे धुण्यासाठीं तळ्याच्या कांठीं गेली होती. ही मुलगी घाईघाईनें तेथें गेली. आणि सर्व आईला सांगितलें.

आई बहिरीच. आश्चर्यानें तोंडावर बोट ठेवून म्हणाली–"अगऽऽ बाई. आत्तां पासूनच लग्नाला तयार झालीस कीं काय? अगोदर. तुझ्या ताई माईंची तरी होऊं देत लग्न आणि मग तुझं. कुणी ऐकलं तर हंसणार नाहींत का तुला? बाई, बाई, बाई, बाई. शर्थ झाली हो पोरी पुढें. जा आतां घरीं आणि आपलं काम पुरं कर." आई पण बहिरीच होती. ती एका दमांत एवढें सर्व बोलून गेली आणि मुलीला घरीं पाठविलें.

मुलगी घरीं जाऊन कापड विणूं लागली. पण इकडे आईच्या डोक्यांत विचारांचें

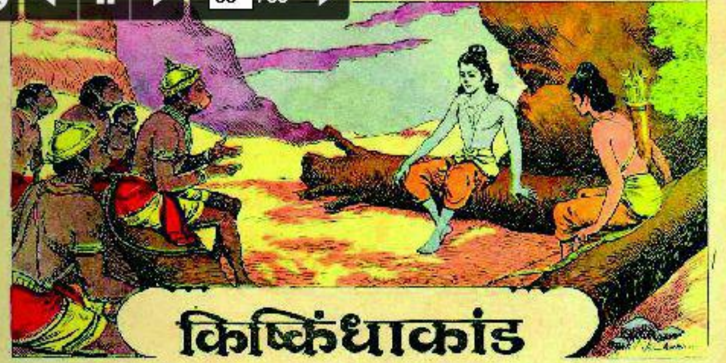

काहूर माजलें. धुणें धुतां धुतां विचार करूं लागली. एकदां मुलीच्या डोक्यांत लग्नाचा विचार आला म्हणजे मग उशीर करतां कामा नये. तिच्या साठीं आतां मुलगा शोधलाच पाहिजे. ह्या बाबतींत टाळाटाळ करून चालणार नाहीं. आत्तांच ह्यांच्या कानांवर घातली पाहिजे ही गोष्ट. लगबगीनें तिनें कपडे पिळले आणि घराकडे निघाली.

तिचा नवरा कधीं कपडे विणी, कधीं टोपल्या विणी. आज तो टोपल्या विणत बसला होता. त्याच्या मनांतून त्या आठवड्याच्या बाजाराला बऱ्याच टोपल्या, सुपें, दुरड्या विकण्यासाठीं न्यावयाच्या होत्या आणि त्याची बायको मागावरचें ठाण पुरं करा म्हणून पाठीस लागली होती.

बायको कपडे वाळत घालून नवऱ्याकडे आली, व आपल्या लेकी विषयीं बोलूं लागली. म्हणाली—"ऐकलंत का? आपली जाई आत्तांच लग्न करून द्या म्हणत्येय. अजून पदर सुद्धां अंगावर घेतला नाहीं तो काय चाळे हे? पण मुलींनीं एकदां लग्नाचा ध्यास घेतला म्हणजे तें लांबणीवर टाकणें बरें नाहीं. कांहीं तरी विचार केलाच पाहिजे. ऐकलत ना? तुम्हांला काय वाटतं?"

नवऱ्याला वाटलें बायको आपल्याला तें ठाण पुरं करण्यासाठीं सांगायला आली आहे. तो गरजला—"ठाण, ठाण, ठाण. तेंहि विकायचेंच आणि हेंही विकायचें. उद्यांच्या बाजारांत मी टोपल्या सुपं नेणार म्हणातोय. खर्चाला पैसे मिळाले म्हणजे झालें. मी आज टोपल्याच विणणार आहे." तो मनुष्य देखील बहिराच होता. मग त्याचें मन न बोलेल तर कसं होईल?

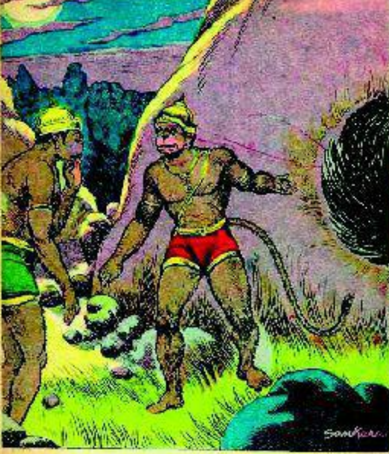

किष्किंधाकांड

सुग्रीवाचें बोलणें ऐकून राम म्हणाला—

"प्रथम तुम्हां दोघांच्या वैराचें कारण कळूं दे." सुग्रीव म्हणाला—"माझे वडील आणि मी आम्ही दोघे वालीला फार मान देत होतों. पुढें वडील वारल्यावर तोच राजा झाला. तो माझा वडील भाऊ. मलाहि तें मान्य होतें.

दुन्दुभी नांवाच्या राक्षसाला मायावी नांवाचा फार पराक्रमी मुलगा होता. एकदां एका स्त्रीवरून मायावी व वाली दोघाचें भांडण झालें. तेव्हां एक दिवस मध्यरात्रीं मायावी वालीच्या किष्किंधा नगरीच्या द्वाराजवळ आला आणि वालीला युद्धाला आह्वान केलें. वाली मायावीची खोड मोडावी म्हणून बाहेर पडला. आम्ही सर्वांनीं, त्याच्या सर्व बायकांनीं त्याला अडविण्याचा प्रयत्न केला. परंतु आम्हांला बाजूला सारून तो तसाच पुढें निघाला. तो एकटाच जात असलेला पाहून मी त्याच्या मागोमाग गेलों. वाली येत आहे हें पाहून मायावीची भितीनें गाळण उडाली व तो जोरानें पळत सुटला. आम्हीं दोघेहि त्याचा पाठलाग करूं लागलों. वाली आपल्याला गांठणार हें ओळखून तो एका मोठ्या गुहेंत शिरला. त्या गुहेच्या तोंडाशीं इतकें गवत वाढलेलें होतें कीं सहज आंत जाणें कोणा-

लाहि साध्य झालें नसतें. मायावीला वाटलें कीं वाली आंत येणार नाहीं. वालीनें गुहेच्या तोंडाशीं त्याची थोडा वेळ वाट पाहिली. पण तो बाहेर येत नाहीं असें पाहून मला म्हणाला—"सुग्रीवा! मी आंत जातों आणि त्या मायावीचा समाचार घेतों. मी येईपर्यंत तूं येथेंच ह्या गुहेच्या तोंडाशीं थांब." निरुपाय होऊन मी तेथेंच त्याची वाट पहात राहिलों. एक वर्षपर्यंत त्याची वाट पाहिली. तो न आल्यामुळें भलत्याच शंका कुशंका मनांत येऊं लागल्या. मायावीनें त्याला मारलें तर नसेल ना?

तरी कांहीं दिवस मी गुहेच्या तोंडाशीं वाट पहात बसलों होतों. इतक्यांत आंतून रक्ताचा लोंढा बाहेर आला. त्यावरून वाली मेला असावा अशीं शंका मनांत आली. मायावी बाहेर येईल या भीतीनें गुहेच्या तोंडाशीं एक चांगला मोठा दगड बसवला. वालीच्या नांवानें तर्पण केलें आणि मी किष्किंधा नगरीला परत आलों.

वालीच्या मृत्यूविषयीं मी कोणाशीं कांहीं बोललों नाहीं. तरी पण मंत्र्यांनीं तो अंदाज केला. शेवटीं बऱ्याच विचारानंतर त्यांनीं मला राज्याभिषेक केला.

कांहीं दिवसांनीं वालीनें मायावीला ठार केलें व परत आला. तेथें मी राज्य करीत असल्याचें ऐकून त्याला राग आला. त्यानें रागारागानें मंत्र्यांना कैद केलें आणि माझ्या अंगावर धांवून आला. मी नम्र होऊन त्याला नमस्कार केला. परंतु त्यानें मला आशीर्वाद दिला नाहीं. मी आपला मुकुट काढून त्याच्या पायाशीं ठेवला. तरी देखील त्याच्या मनाचें समाधान झालें नाहीं. गुहेच्या तोंडाजवळ थांबल्यापासून तों माझ्या राज्याभिषेकापर्यंतची सर्व हकीकत मी त्याला सांगितली. पण त्याला सगळ्यांत

जास्त राग आला तो गुहेचें तोंड बंद केल्याचा. त्याला वाटलें कीं मी मुद्दामच त्याला कोंडून ठेवण्यासाठींच गुहेचें द्वार बंद केलें होतें. मी तऱ्हेतऱ्हेनें त्याची समजूत घालण्याचा प्रयत्न केला पण व्यर्थ. त्यानें सर्व मंत्र्यांसमोर माझा अपमान करण्यास कमी केलें नाहीं.

मी त्याला पुन्हां पुन्हां सांगितलें कीं त्या गुहेंतून आलेला रक्तप्रवाह पाहूनच मी परत आलों. मला वाटलें मायावीनें तुलाच ठार केलें.

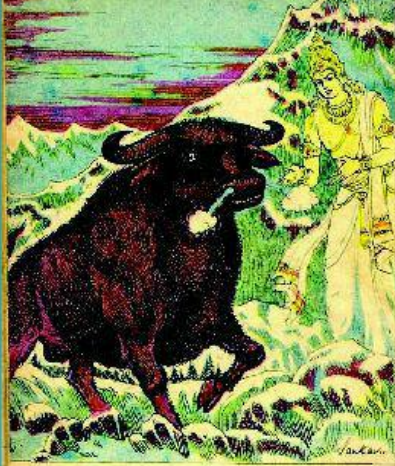
तो म्हणाला—"तो रक्ताचा पाट मायावी व त्याचे बांधव ह्यांच्या रक्ताचा होता." त्यांना मारल्या नंतर तो गुहेच्या द्वाराजवळ आला व मला हाका मारूं लागला. तोंपर्यंत मी गुहेच्या तोंडावर दगड ठेवून निघून गेलों होतों. तो आपल्या मंत्र्यांना म्हणाला—"ह्यानें मुद्दामच तें द्वार बंद केलें होतें." अशाप्रकारें मला दोष देऊन मला किष्किंधा नगरांतून हांकलून दिलें आणि माझ्या बायकोचेंहि त्यानें अपहरण केलें. यामुळें मला असें भटकावें लागत आहे.

मी बरेच दिवस वणवण भटकत ह्या ऋष्यमूक पर्वतावर येऊन पोहोंचलों. शाप

असल्यामुळें तो येथें येऊं शकत नाहीं. म्हणून मी येथेंच राहिलों आहे. हे रामा, विनाकारण वालीनें मला कष्ट दिले. ह्यांतून तूंच माझी मुक्तता कर."

सुग्रीव पुढें सांगूं लागला—"हा झाला माझा इतिहास. आतां वालीचें सामर्थ्य समजून घे. अचाट शक्तिशाली आहे तो. तो रोज सूर्योदयापूर्वीच चार दिशांच्या चार समुद्रावर जाऊन संध्यावंदन करून येतो. पर्वतावर चढून मोठमोठे प्रचंड दगड चेंडू प्रमाणें वर उडवून सहज झेलतो. मोठमोठ्या वृक्षांना अगदीं लीलेनें तो तोडून मोडून

टाकतो. त्याच्या अचाट सामर्थ्याची एक गोष्ट तुला सांगतों–" मायावीचा बाप दुंदुभी हा सुद्धां वालीप्रमाणेंच बलवान होता. हजार हत्तींचें बळ होतें त्याच्या अंगांत. त्यानें सागराला युद्धाला बोलाविलें." परंतु सागर म्हणाला–" तुझ्याशीं युद्ध करण्याचें सामर्थ्य माझ्यांत नाहीं. तूं हिमालयाकडे जा. तो तुझ्याशीं युद्ध करील."

दुन्दभि राक्षस रेड्याच्या रूपानें वावरत असे. तो हिमालयाकडे गेला आणि त्याला शिंगानें पोखरूं लागला. पण हिमालय म्हणाला–" मी कांहीं तुझ्याशीं युद्ध करणार नाहीं. किती तरी ऋषि मुनि येथें तप करीत आहेत. त्यांचे तपोभंग होईल. तुला युद्धच करावयाचें असेल तर तू किष्किधाधिपति वालीकडे जा."

दुन्दभि किष्किधेच्या जवळ आला आणि आपल्या खुरांनीं जमीन उकरूं लागला. वाली अंत:पुरांतून बाहेर येऊन रागारागानें त्याला म्हणाला–" जिवाला कंटाळलास वाटतें ?"

वालीनें, इंद्रानें दिलेली सोन्याची माळ गळ्यांत घातली व दुन्दुभीशीं युद्धाला गेला.

दोघांचें फार भयंकर द्वंद्व सुरू झालें. वालीनें दुन्दभीची शिंगें धरून गरागरा फिरविलें आणि जोरानें जमिनीवर आपटलें. त्यामुळें दुन्दभीला फार लागलें आणि कानांतून रक्त वाहूं लागलें. वालीची शक्ति वाढतच होती. शेवटीं त्यानें दुन्दभीला उचललें व जोरानें जमिनीवर आपटलें त्यावरोबर तो गतप्राण होऊन जमिनीवर पडला. त्याच्या मृत देहाला वालीनें लाथेनें उडविलें तेव्हां तो एक कोसभर दूर जाऊन पडला. त्याच्या रक्ताचे थेंब मातंग मुनींच्या आश्रमापर्यंत जाऊन पडले. रक्ताचे थेंब पाहून मुनींना क्रोध आला व त्यांनीं आश्रमाबाहेर येऊन तें प्रेत पाहून शाप वाणी केली. " ह्या राक्षसाला मारणारा व त्याचे अनुयायी ह्या ऋष्यमूक वनांत शिरतांच भस्म होऊन जातील.

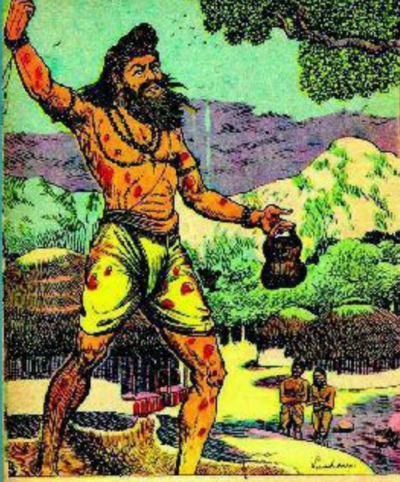
" ती शापवाणी ऐकतांच वालीचे अनुचर वालीकडे धांवले. त्याला मुनींचा शाप सांगितला. तेव्हां वाली स्वतः शापमोचनासाठीं मुनींना शरण गेला. परंतु मातंग मुनींनीं आपले शब्द मागे घेतले नाहींत. तेव्हां पासून वाली ह्या बाजूला फिरकत नाहीं. आणि म्हणून तर मी माझ्या मंत्री अमात्यासह आणि मित्रांसह येथें राहात आ. हें तें पहा तिकडे टेकडी सारखे दिसते आहे ना तें दुन्दुभीचेंच शव आहे.

" एक का दोन किती सांगूं त्याच्या पराक्रमाच्या गोष्टी. ते पहा एकापुढें एक सात ताड आहेत. वालीचा एक बाण त्या सर्वांना भेदून आरपार जातो. अशा पराक्रमी वालीला तूं कसा मारूं शकशील ?"

सुग्रीवाचें म्हणणें ऐकून लक्ष्मणानें विचारलें कीं रामाच्या कशा तऱ्हेच्या पराक्रमाची तुला प्रचीति पाहिजे आहे ?

" मी वालीला चांगला ओळखतों. तो कधीं कोणाकडूनहि पराभूत झाला नाहीं

मी त्याला फार भितों. म्हणून तर येथें दडून राहातों. आतां रामाच्या पराक्रमाविषयीं म्हणशील तर मला कांहीं त्याची कल्पना नाहीं."

सुग्रीवाची शंका दूर करण्याकरितां राम दुन्दुभीच्या शवाजवळ गेला आणि पायाच्या बोटांनीं ते दहा कोस दूर भिरकावून दिलें.

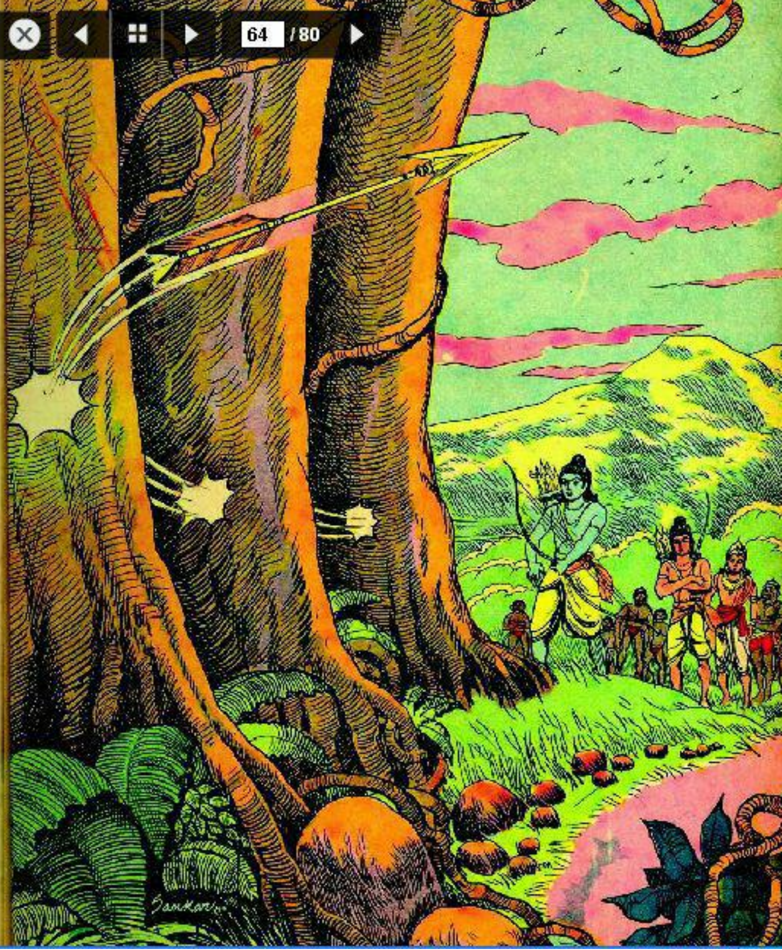
"वालीनें कोसभर उडवलें तेव्हां वाली युद्ध करून थकलेला होता आणि हें शरीरहि फार जड झालेलें होते. आतापर्यंत तें वाळून बरेंच हलकें झालेलें आहे. तेव्हां दुसरी कांहीं साक्ष पटव. हें पाहा, तूं देखील वालीप्रमाणें एका बाणांत त्या सात ताडांचा छेद केलास तर मला कांहीं तरी अंदाज लागेल."

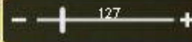
क्षणार्धांत रामानें आपल्या भात्यांतून बाण काढला व धनुष्यावर चढवून कानापर्यंत ओढून वृक्षांच्या रोखानें सोडला. तो बाण त्या सात वृक्षांना भेदून डोंगराला भेदून पुन्हां भात्यांत येऊन बसला.

रामाचे पराक्रम पाहून सुग्रीवाला आश्चर्य वाटलें. तो म्हणाला—"वालीचाच काय रामा, इंद्राचा सुद्धां तूं पराभव करशील. मला खात्री पटली. आतां तूं माझा खरा मित्र झालास." असें म्हणत सुग्रीवानें रामाला दंडवत केला, नि रामानेंहि त्याला प्रेमालिंगन दिलें.

तदनंतर त्या तिघांनीं मिळून वालीचा वध करण्याचा बेत केला आणि किष्किंधेला निघाले. तेथें गेल्यावर रामाच्या सांगण्यावरून सुग्रीवानें वालीला कुस्तीसाठीं आह्वान केलें. लंगोट कसून, दंड थोपटून सुग्रीवानें गर्जना केली आणि वालीची वाट पहात समोरच उभा राहिला.

भावाची गर्जना ऐकून वाली देखील दंड थोपटून हुंकार करीत पुढें सरसावला. दोघांचें

द्वंद्व सुरू झालें. दोघेहि आवेशानें पवित्रे बदलीत होते. दोघेहि आपापल्या चपळाईची कमाल करीत होते. रामलक्ष्मण झाडाआड उभे होते. त्यांची कुस्ती पाहून ते दोघे थक्क झाले. त्या दोघांत वाली कोण आणि सुग्रीव कोण हेंच मुळीं कळेनासें झालें. दोघेहि सारखेच दिसत होते.

वालीचा जोर जास्त होऊं लागला तेव्हां सुग्रीव राम कोठें दिसतो का म्हणून पाहूं लागला. झाडाआड उभा असलेला राम त्यानें हेरला. पण त्याची कांहीं हालचाल चालल्याचें सुग्रीवाला भासलें नाहीं. ह्याच अवधींत वालीनें त्याला बेदम बडविलें. वालीपुढें आपला निभाव लागत नाहीं असें पाहून सुग्रीव त्याच्या तडाख्यांतून सुटून ऋष्यमूक पर्वताकडे पळत सुटला. वालीनेंहि त्याचा पाठलाग केला. पण तो वालीच्या हातीं सांपडण्यापूर्वीच ऋष्यमूक वनांत पोहोंचला. "वांचलास बेट्या जा." म्हणून वाली परत फिरला.

सुग्रीव पळून गेलेला पाहून रामलक्ष्मण देखील त्याच्या पाठोपाठ ऋष्यमूक वनांत गेले.

रामाला पाहून सुग्रीव एकदम चवताळून ओरडला. "माझी फजीती करण्यासाठींच कीं काय वालीशीं कुस्ती खेळण्यास मला पाठविलेंस? मी वालीच्या पराक्रमाची तुला प्रथमच कल्पना दिली होती. मग तेव्हांच कां नाहीं आपली असमर्थता प्रगट केलीस. आडूनच तर मारायचा होता बाण. पण तेवढेंहि सामर्थ्य तुझ्यांत नाहीं. जर तुझ्या मनांतून मला मदत करावयाची नव्हती तर पाठविलेंसच का द्वंद्वाला? बरा होतों मी आपला येथें." ह्या प्रमाणें सुग्रीव रामाला बरेंच बोलला.

१८. माटर हार्न

स्वित्झरलंड आणि इटालीच्या सरहद्दीवर आल्प्स पर्वताचें हें एक सर्वांत उंच असें शिखर आहे. याची उंची १४७८० फूट आहे. १४ जुलई १८६५ रोजीं सर्वांत प्रथम एडवर्ड व्हिम्पर व त्याचे साथी हें यांनीं शिखर जिंकण्याचा पराक्रम गाजविला.

